

ETELÄ-POHJANMAAN MAAKUNNALLISESTI ARVOKKAAN RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN ARVOTUS JA
ETELÄ-POHJANMAAN UUEMMAN RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN INVENTOINTI SEKÄ ARVOTUS
SAATSI ARKKITEHDIT 05.03.2021

Etelä-Pohjanmaan maakunnallisesti arvokkaan rakennetun kulttuuriympäristön arvotus vuosina 2016–2017 tehdyn Etelä-Pohjanmaan rakennusinventoinnin pohjalta ja Etelä-Pohjanmaan uudemman rakennetun kulttuuriympäristön inventointi sekä sen arvotus

*Tilaaaja: Etelä-Pohjanmaan liitto,
Timo Lakso, maakuntasuunnittelija
Täydennysinventoinnin tilaaja: Asko Peltola, maakuntajohtaja*

*Tekijä: Saatsi Arkkitehdit Oy
Emilia Saatsi, Pekka Saatsi, Riina Sirén, Ville-Pekka Säkkinen (paikkatietoaineistot), Ella Salminen ja Venla Kotilainen
(avustavat tehtävät)
pekka@saatsi.fi | 040 5955933 | www.saatsi.fi*

Valmistunut: 19.01.2021, päivitetty 05.03.2021

Kansikuva: Kauhajoen kirkko, kuvattu 2019. Saatsi Arkkitehdit Oy

Kuvat: Saatsi Arkkitehdit Oy, ellei toisin mainittu

ETELÄ-POHJANMAAN LIITTO

ISBN 978-951-766-411-0 (nide)

ISSN 1239-0607

ISBN 978-951-766-412-7 (verkkajulkaisu)

ISSN 2670-2266

Julkaisu B:97

Julkaisuvuosi 2021

ETELÄ-POHJANMAAN MAAKUNNALLISESTI ARVOKKAAN RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN ARVOTUS JA ETELÄ-POHJANMAAN Uudemman Rakennetun Kulttuuriympäristön Inventointi sekä arvotus

SISÄLTÖ

Johdanto.....	5
---------------	---

INVENTOINNIN PERIAATTEET

Menetelmät	6
Rakennettu kulttuuriympäristö	6
Tärkeimmät aineistot	6
Jatkoselvitystarpeet	7
Valintaperusteet	7
Päätös kohdeluettelo valittavista kohteista	7
Raportointi	8
Inventointien esitystapa	8
Yhteenvedon teemoittaminen	8

ARVOTTAMISEN PERIAATTEET

Aineistot	9
Inventointien ulkopuoliset arvokohteet	9
Jatkoselvitystarpeet	9
Arvottamisen päänäkökulmat ja arvotyypit	9
Historiallisten arvojen arvotyypit	9
Rakennushistoriallisten arvojen arvotyypit	10
Maisemallisten arvojen arvotyypit	10
Arvottamisen perusteet	10
Arvotusluokkien muodostaminen	11
Ryhmä A	11
Ryhmä B	12
Ryhmä C	12

Uudemman Rakennusperinnön Yhteenvedo

Rakentamisen lähtökohdat tarkasteluaikana	13
Uudemman rakennusperinnön ominaispiirteitä Etelä-Pohjanmaalla	14
Eteläpohjalaisen arkkitehtuurin vuosikymmenet	15
Pohjoismainen klassismi ja funktionalismi (1930-luku)	15
Jälleenrakennuskausi, tyyppirakentamisen vakiintuminen (1940–1959) ..	15
Rationalismi, rakentamisen teollistuminen (1960–1979)	15
Postmodernismi, teollisen rakentamisen vakiintuminen (1980–1999) ..	16
Suunnittelijoita Etelä-Pohjanmaalla	17

Uudempi Rakennusperintö Rakennustyypeittäin

Keskusta-alueet	20
Kaupunkikeskustat	20
Kuntakeskustat	23
Asuinalueet ja -rakennukset	24
Jälleenrakennuskauden asuntorakentaminen	24
Teollisuuden asuntorakentaminen	26
Sosiaalinen asuntorakentaminen	26
Vapaa-ajatuote asuntorakentaminen	27
Vapaa-ajan asuminen	28
Uskonnonharjoittamiseen liittyvät ympäristöt	29
Kirkko- ja hautausmaat	29
Muut uskonnon harjoittamiseen tarkoitetut rakennukset	30
Hallinnon ympäristöt	31
Kuntahallinnon rakennukset	31
Valtionhallinnon rakennukset	33
Kulttuurin ympäristöt	34
Kirjastot, museot ja muut näyttelytilat	34
Seurantalot, tanssilavat ja kulttuurikeskukset	35

Liiketoiminnan ympäristöt	36
Liikerakennukset	36
Hotellit	37
Teollisuusympäristöt	38
Pienteollisuus	38
Suurteollisuus	38
Opetuksen ja liikunnan ympäristöt	39
Koulut	39
Muut oppilaitokset ja päiväkodit	41
Liikuntaympäristöt	41
Terveydenhoidon ympäristöt	42
Sairaalat	42
Kunnallinen terveydenhoito	43
Kehitysvammaisten hoito	44
Yhdyskuntatekniikan ja maanpuolustuksen ympäristöt	45
Liikenteen ympäristöt	45
Kunnallistekniikan ympäristöt	45
Maanpuolustuksen ympäristöt	46

LÄHTEET

LIITTEET

Liite 1 : Valtakunnalliset luettelot	52
---	-----------

JOHDANTO

Tämä selvitystyö käsittää Etelä-Pohjanmaan maakunnallisesti arvokkaan rakennetun kulttuuriympäristön arvotuksen vuosina 2016–2017 tehdyn Etelä-Pohjanmaan rakennusinventoinnin pohjalta sekä Etelä-Pohjanmaan uudemman rakennetun kulttuuriympäristön inventoinnin ja sen arvottamisen. Työn tilaajana on Etelä-Pohjanmaan liitto.

Inventoinnin tavoitteena on ollut tuottaa ajantasainen ja yhtenäinen tietopohja Etelä-Pohjanmaan uudemman rakennusperinnöstä (rakennusvuodet 1930–1999). Aineisto toimii rakennettua kulttuuriympäristöä koskevana taustaselvityksenä tulevassa Etelä-Pohjanmaan maakuntakaavan uudistustyössä. Arvottamisen tavoitteena on ollut valita aiempien ja uuden inventoinnin pohjalta rajattu määrä sellaisia alueita ja kohteita, joilla tunnistetaan olevan maakunnallista arvoa. Lopullinen maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden kokonaisuus määräytyy maakuntakaavassa.

Nyt valmistunut selvitys käsittää julkaistavaksi ja yleiseen käyttöön soveltuvan tiiviin selvitysraportin kohdekortteineen sekä yksilöidyn paikkatietoaineiston. Yleisosa esittelee inventoinnin ja arvottamisen periaatteet sekä Etelä-Pohjanmaan uudemman rakennusperinnön erityispiirteitä. Kohdekortit on tehty uudemman rakennetusta ympäristöstä, jolla on ollut potentiaalia maakunnallisesti arvokkaiksi. Paikkatietoaineisto käsittää sekä kaikki työn aikana inventoidut uudemman rakennusperinnön kohteet että kaikki maakunnallisesti arvokkaiksi ehdotetut kohteet.

Uudemman kulttuuriympäristön inventointi noudattaa samoja periaatteita kuin aikaisemmin valmistunut maakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön inventointi (FM Kirsi Niukkanen / Etelä-Pohjanmaan liitto 2017). Sen lopputuloksena täydennetään maakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön verkostoa. Maakuntatasoinen työ on Ympäristöministeriön ohjeistuksen mukaisesti luonteeltaan yhteenvedon- tai päivityksenomainen.¹ Työn pohjana on käytetty aikaisempia selvityksiä ja kuntakohtaisia inventointeja.

Rakennusperinnön arvostus muuttuu ajan mukana. Nyt toteutettu selvitystyö kuvaa tällä hetkellä tärkeiksi koettuja ilmiöitä. Uusia arvokkaita kulttuuriympäristöjä tunnistetaan, kun näkökulmat ja arvostukset muuttuvat. Tässä inventoinnissa kiinnitettiin erityistä huomioita jälleenrakennuskauden rakennusperintöön, koska sen todettiin monessa yhteydessä olevan uhanalaisessa asemassa. Täydennystarpeen lisäksi kohdeluetteloa ja inventointiaineistoja tulee jatkossa säännöllisesti päivittää.

Työtä varten koottiin tilaajan avustuksella ohjausryhmä kuntien, museoviranomaisten, ELY-keskuksen ja muista asiantuntijoista:

- Suunnittelujohtaja Antti Saartenoja; maakuntasuunnittelija Timo Lakso; kehittämissuunnittelija Tuija Ahola, ympäristösuunnittelija Maaria Vanhatalo, suunnittelijapäällikkö Mari Pohjola ja maakuntasuunnittelija Susanna Anttila Etelä-Pohjanmaan liitosta;

¹ Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa. Ympäristöministeriö 2011, 28.

- kaavoitusjohtaja Martti Norja ja kaavoitusassistentti Merja Suomela Seinäjoen kaupungilta;
- museotoimenjohtaja Susanna Tyrväinen ja rakennustutkija Sirkka-Liisa Sihvonon Seinäjoen museolta;
- ylitarkastaja Juhani Hallasmaa Etelä-Pohjanmaan ELY-keskuksesta, ylitarkastaja/kehittämispäällikkö Marketta Nummijärvi Etelä-Pohjanmaan ELY-keskuksesta/Kauhajoen kaupungilta sekä Heikki Joensuu Etelä-Pohjanmaan ELY-keskuksesta / Lapuan kaupungilta;
- kaavoituspäällikkö Kirsi Haapa-Aho Alajärven kaupungilta;
- tutkija Helena Teräväinen Aalto-yliopistosta.

Kiitos kokousten osallistujille tuesta ja arvokkaista ehdotuksista.

Inventointia ja arvottamista täydennettiin ja päivitettiin loppuvuodesta 2020 kunnista saadun palautteen perusteella. Täydennyskohteisiin kuului kuusi uudemmaa, vuosien 2019–2020 inventointia täydentävää kohdetta, sekä viisi vanhempaa, vuosien 2016–2017 inventointia täydentävää kohdetta. Arvotusta muokattiin 18 kohteessa.

Porvoossa 05.03.2021

Emilia Saatsi
arkkitehti SAFA
maisema-arkkitehti

Pekka Saatsi
arkkitehti SAFA

INVENTOINNIN PERIAATTEET

MENETELMÄT

Rakennettu kulttuuriympäristö

Rakennettu kulttuuriympäristö eli rakennusperintö käsittää rakennukset, rakennelmat ja rakennetut alueet sekä maankäytön ja rakentamisen historian ja tavan, jolla rakennettu ympäristö on syntynyt.¹ Ensinmainitut muodostavat kulttuuriympäristön aineellisen ja jälkimmäiset sen aineettoman osan. Käsillä oleva selvitys lähestyy rakennettua kulttuuriympäristöä sen säilyneiden aineellisen osien näkökulmasta, mutta jatkoinventointien avulla on tarkasteltu myös rakennetun kulttuuriympäristön aineettomia ulottuvuuksia kuten historiaa ja toimintoja. Inventoinnin keskiössä ovat rakennukset.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennusperinnön määrittäminen perustuu inventointeihin. Inventointivaiheessa kerätään, järjestetään ja tuotetaan tietoa tutkimusympäristön nykytilasta ja siihen johtaneista ilmiöistä kulttuurihistorian näkökulmasta. Inventointi jakautuu tiedon kokoamiseen maastotutkimuksen ja kirjallisuuden, rekistereiden ja muun arkistoaineiston avulla, tiedon järjestämiseen sekä tulosten raportointiin.

Etelä-Pohjanmaan uudemman rakennetun kulttuuriympäristön kohteita inventoitiin niin maaseudun kuin taajamien ja kaupunkikeskusten alueilta, kuitenkin painottuen kaupunki- ja kyläkeskuksiin. Kohteita haettiin ja löytyi kaikista alueen kunnista. Kutakin kuntaa kohden käytettiin 1–4 kenttäpäivää.

1 Eurooppalaisen kulttuuriperintöpolitiikan sanasto. Euroopan neuvosto, Museovirasto ja Sanastokeskus TSK 2011.

Tärkeimmät aineistot

Inventoinnin kohdeluettelo on muodostettu ympäristöministeriön suosituksia noudattaen.² Kohdeluetteloon haettiin maakunnassa sijaitsevia kohteita, joita ei ole aiemmin todettu valtakunnallisesti arvokkaiksi (ks. liite 1).

Tärkeimmän pohja-aineiston muodostivat Tmi Hilla Tarjanteen ylläpitämään KIOSKI 2.0 -tietokantaan tallennetut kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön inventoinnit (ks. Lähteet). KIOSKI-sovellus otettiin Etelä-Pohjanmaalla käyttöön vuonna 2006. Kaikkia tätä vanhempia inventointeja ei ole vielä siirretty tietokantaan.

Aiempien kuntainventointien laajuus vaikutti ratkaisevasti maakunnallisen inventoinnin sisältöön. Tarkin aineisto oli laadittu Seinäjoella. Uudemman rakennusperinnön runsaus onkin luontevaa kaupungissa, joka on kehittynyt tarkasteluajalla erityisen voimakkaasti.

Uusia ilmiöitä ja kohteita haettiin valtakunnallisista rakennustyyppi-inventoinneista, kuten

- Museoviraston Rakennettu hyvinvointi-teemahanke
- Suomen arkkitehtuurimuseon tietopaketit
- Senaatti-kiinteistöjen selvitykset
- muista valtakunnallisista luetteloista (ks. liite 1).

Hankeryhmä kommentoi ja ohjeisti kohdejoukon laadintaa kokouksissa.

2 Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa. Ympäristöministeriö 2011.

Näitä aineistoja tukivat:

- Maanmittauslaitoksen vanhat peruskartat ja ilmakuvat
- Kohdekuntien kulttuuriympäristöohjelmat
- Yhteisöjen kuten seurakuntien ja seurojen omat kokoavat inventoinnit
- Käytössä olevien koulujen luettelot (Peda).

Tarkentavia tietoja valituista kohteista saatiin kuntien rakennusvalvonnan arkistoista ja Kiinteistötietojärjestelmästä (KTJ). Kuntahistoriateoksia hyödynnettiin hankkeen aikataulun sallimissa rajoissa. Viimeaikaisten kuntaliitosten myötä moni kunnan rakennuttamista kohteista on vastikään vaihtanut käyttötarkoitusta ja omistajaa. Tietoa rakennusten viimeisimmistä vaiheista saatiin kuntien rakennusvalvonnasta sekä paikallislehdistä.

Kenttätutkimukset ovat kulttuuri- ja rakennushistoriallisten selvitysten keskeisintä aineistoa. Kenttä- ja historiaselvityksen pohjalta muodostettiin kokonaiskuva alueiden ominaispiirteistä ja rakennuskannasta. Kokonaiskuvan perusteella määritettiin maisemallisesti, historiallisesti ja/tai rakennushistoriallisesti arvokkaita piirteitä kantavat aluekokonaisuudet ja kohteet ja niiden rajaus.

Jatkoselvitystarpeet

Selvitystä laadittaessa nousi esiin teemoja, joista ei ollut vielä riittävää tietopohjaa ja joita on syytä jatkoselvittää tämän selvityksen jälkeen.

- Liikenneväylien ja reittien ja niihin liittyvien rakennusten ja rakenteiden kehitys (tiet ja sillat)
- 1920–1950-lukujen sähkömuuntamorakennukset
- Vapaa-ajanasuntoalueet
- 1980- ja 1990-lukujen rakennuskanta yleensä (muualla kuin Seinäjoella ja Kauhavalla, joissa jo inventoitu).

VALINTAPERUSTEET

Inventointiin otettiin lähtökohtaisesti mukaan kaikki KIOSKI:ssa maakunnallisesti arvokkaiksi ehdotetut ja tarkasteluaikana valmistuneet kohteet. Aiemmin listattu kohde jätettiin pois, mikäli se oli purettu tai oleellisesti muuttunut purkujen, korjaus- ja laajennushankkeiden vuoksi. Kunto vaikutti pois jäämiseen, mikäli se oli erittäin heikko.³ Purku-uhan alaisia kohteita ei automaattisesti jätetty pois. Uhkatekijä ei heikennä varsinaisia arvoja vaan vain vaarantaa niiden säilymisen tulevaisuudessa.

Kokonaan uusien kohteiden hakeminen ei ympäristöministeriön ohjeen mukaisesti kuulu maakunnallisen

inventoinnin yhteenvetoluonteiseen tehtävään. Muun selvittämisen yhteydessä havaitut kohteet otettiin kuitenkin mukaan, mikäli maakunnallisesti huomattavalle arvolle oli ilmeistä potentiaalia. Näin havaittuja uusia pistekohteita tai vanhemman arvoalueen sisällä olevia pistemäisiä alakohteita, joista ei ollut aiempaa erillistä esittelyä, tavoitettiin yhteensä 131kpl.

Kohdevalikoimaa jäsensivät teemoittelun lisäksi tietyt omasta ajastamme kumpuavat painotukset. Maastotutkimusten aikana kävi ilmi, että maakunnassa on purettu tai purku-uhan alla erityisen paljon jälleenrakennuskauden rakennusperintöä⁴. Purkaminen koski sekä yksityisiä asuinrakennuksia että yhteisöille tärkeitä kouluja ja terveystaloja. Lisäksi kunnat ovat 2000-luvulla myyneet rakennuksia laajassa mitassa ulkopuolisille, jolloin rakennusten tulevaisuuden ennustettavuus heikkenee.

Jälleenrakennuskauden rakennuskanta edustaa merkittävää vaihetta itsenäisen Suomen historiassa. Se edustaa myös tähänastisen historian viimeistä rakennuskantaa, joka rakennettiin massiivirakenteiseksi ja helposti huollettavaksi ja siten pitkäikäiseksi. 1960-luvulta alkaen rakenteita alettiin optimoida tuotantotekniikan ja lyhyen suorituskyvyn ehdoilla, eikä niiltä edellytetty enää korjauskelpoisuutta. Syntyi elinkaariajattelu, joka pyrkiessään laadun minimin määrittämiseen käynnisti sen kalibroituksen siihen. Rakennusten luonne lähestyi kulutettavia tuotteita.

Maakunnallisen inventoinnin päätehtävänä on auttaa takaamaan ihmisten kokemus rakennetun ympäristönsä jatkuvuudesta. Sen vuoksi tehtävän keskiössä oli niiden kohteiden esiin tuominen, joilla on rakenteelliset edellytykset kuvata maakunnan kehitystä vähintään seuraavat 100 vuotta ja mieluusti siitä eteenkin päin. Siksi esiin on nostettu erityisesti jälleenrakennuskauden kohteita, joita ei niille tyypillisen varsin vähäeleisen esteettisen ulkoasun vuoksi aina ymmärretä arvokkaiksi, mutta joilla olisi rakenteidensa puolesta todellisia säilymisen edellytyksiä ja siten pitkäaikainen mahdollisuus kuvata rakennusvaiheensa historiallista todellisuutta.

Suojeltaviksi ehdotettavien 1900-luvun loppupuolen rakennusten tulisi olla kulttuurihistoriallisilta arvoiltaan niin kiistattomat, että rakennusten uusimiseen on varaa sitten kun laajamittaista rakenteiden korvaamista edellyttävä peruskorjausvaihe aktivoituu. Uusia kohteita (1990-luvulta alkaen) on haettu mukaan vähemmän myös siksi, koska niillä on vielä joitakin vuosia uuden rakennuksen suoja, joka estää niiden huolettoman purkamisen.

Päätös kohdeluetteloon valittavista kohteista

Inventoinnin perusteella laadittiin kohdevalikoimaehdotus, jotka vahvistettiin kokouksissa 16.8., 23.8., 30.8., 27.9. ja 11.10.2019. Täydennysinventoinnin kohteista päätettiin kokouksissa 18.12.2020 ja 12.1.2021.

³ Esim. Tiiliruukki (ent. tiilitehdas) Kurikassa, 301-404-0004-0237, Koivusaarentie 27), tai Keskikylän osuusmeijeri Keisarila (Keskikylän osuusmeijeri), 164-406-0004-0015, Keisarintie 46.

⁴ Mm. Liuharin ja Ritamäen koulut Lapualla, liikeyhteistyötä Alavudella, Kuortaneella. Myös vanhempi Teuvan osuusmeijeri 1930-luvulta.

RAPORTOINTI

Inventointien esitystapa

Kaikki inventoidut uudemman rakennusperinnön kohteet esitetään kohdekorteilla. Kohdekorteilla luetellaan kunkin kohteen erityisen merkittävät ja vaalimisen arvoiset maisemalliset, historialliset ja rakennushistorialliset ominaispiirteet ja arvotyypit. Lisäksi kohteista on valokuvat, perustiedot ja sijaintitiedot kartalla.

Kohteet jakautuvat alue- ja pistekohteisiin. Aluekohde käsittää useista kiinteistöistä koostuvan kokonaisuuden, ja alue toimii suojavyöhykkeenä sen sisään rajatuille kohteille. Aluekohteita on kahdentyyppisiä:

- Varsinainen aluekohde, joka muodostaa historiallisesti tai miljöökuvallisesti yhtenäisen kokonaisuuden kuten tietyn teollisuusympäristön tai asuinalueen.
- Aluekohde osa vanhempaa kokonaisuutta, jonka sisällä on joukko erilaisia arvokohteita. Alueiden sisään merkityt kohteet kuvastavat alueen kulttuurihistoriallisten piirteiden kirjoa ja kertovat alueiden historian vaiheista, ilmiöistä ja tapahtumista.

Erilliset pistekohteet edustavat yksittäistä rakennusta, rakennetta tai pihapiiriä. Yksittäisten pistekohteiden ympärille ei ole ollut tarpeen muodostaa arvoaluetta, sillä kulttuurihistorialliset arvot kiinnittyvät osoitettuun kohteeseen.

Yhteenvedon teemoittaminen

Teemoittaminen vaikuttaa merkittävästi kulttuuriympäristön hahmottamiseen. Teemoittamisen avulla voidaan korostaa tai häivyttää rakennetun ympäristön piirteitä. FM Kirsi Niukon laatimassa vanhemman rakennetun kulttuuriympäristön maakunnallisessa inventoinnissa (2017) rakennusperintöä tarkasteltiin seuraavista näkökulmista:⁵

- kyläkeskustat
- kuntien keskustat
- pientaloalueet
- jokivarsikylät
- laajat rakennusryhmät
- jälleenrakennuskauden asuinalueet
- kaupunki- ja taajama-alueet
- maaseudun kohteet
- vesimyllyt ja niiden maisemat
- liikunta-alueet
- hyvinvointipalvelurakennukset.

Tämä jaottelu on perusteltu vuosisatojen aikana kehittyneitä rakennettua ympäristöä arvioidessa. Uudempi 1930–1990-luvuilla valmistunut rakennuskanta on kuitenkin luontevaa teemoittaa toisin. Väestönkasvun ja hyvinvointivaltion kehittämisen myötä rakentamisen painopiste siirtyi yksityisistä maatalousrakennuksista keskustojen julkisten palvelujen rakennuksiin. Liikennettä palvelevat rakennukset ja rakenteet sekä kunnallistekniikkaan liittyvät kohteet toivat mukanaan täysin

uudenlaisia rakennustyppejä. Nämä erityispiirteet huomioiden uudempi rakennusperintö on teemoitettu seuraavasti:

- Keskusta-alueet
- Asuinalueet ja -rakennukset
- Uskonharjoittamiseen liittyvät ympäristöt
- Hallinnon ympäristöt
- Kulttuurin ympäristöt
- Teollisuusympäristöt
- Opetuksen ja liikunnan ympäristöt
- Terveystieteiden ympäristöt
- Yhdyskuntatekniikan ja maanpuolustuksen ympäristöt.

⁵ Niukko 2017, 6–10.

ARVOTTAMISEN PERIAATTEET

AINEISTOT

Arvottamisprosessissa käsiteltiin Etelä-Pohjanmaan maakunnallisessa rakennusinventoinnissa 2016–2017 esitellyt kohteet sekä uudessa inventoinnissa määritellyt 1930–1990-lukujen rakennusperinnön kohteet. Kohdevalikoima muodostui alueista ja pistekohteista. Aiemmassa Etelä-Pohjanmaan maakunnallisessa rakennusinventoinnissa on 208 aluekohdetta ja 213 pistekohdetta. Uudempaa rakennusperintöä koskevassa inventoinnissa useampia rakennuksia käsittäviä aluekohteita on 69 ja pistekohteita 79. Näistä moni sijaitsee kokonaan tai osittain aiemmin inventoidun, vanhemman rakennusperinnön yhteydessä. Mikäli vanhemmassa ja uudemmassa aluerajauksissa on poikkeamaa, ne on otsikoitu eri nimillä. Alueiden suhde toisiinsa ilmenee paikatietoa-aineiston lisäksi arvotustaulukoista.

Uudempien kohteiden alustava arvottaminen tehtiin inventoinnissa kerätyn aineiston avulla. Vanhemmissa kohteissa arvottamisen perusteena oli KIOSKI:in eri yhteyksissä tuotu aineisto. Näiden maisemallisia piirteitä arvioitiin lisäksi ilmakuvien sekä Google Maps -soveluksen katunäkymätoiminnon avulla. Varsinaiset arvo-kohteet päätettiin yhdessä ohjausryhmän kanssa. Arvo-kohteiden luetteloa täydennettiin vielä ohjausryhmän kokousten jälkeen yhteenvetovaiheessa silloin, jos jokin rakennustyyppi uhkasi jäädä kokonaan ilman maakunnallisesti arvokasta edustajaa.

Inventointien ulkopuoliset arvokohteet

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009) on selvitetty viime vuosikymmenellä, ja

niistä on valtioneuvoston päätös 22.12.2009. Etelä-Pohjanmaalla on valtakunnallisen statuksen saanut 56 aluekokonaisuutta (kartta ja luettelo kohteista liitteessä 1).

Arvotetussa kohdeluettelossa on lisäksi vanhempia kohteita (Nurmon pappila Seinäjoella ja Karhunmäen opisto Lapualla), joita ehdotetaan ohjausryhmän toimesta maakunnallisesti arvokkaiksi siitä huolimatta, että ne puuttuvat vanhempaa rakennusperintöä koskevasta inventointiaineistosta.

Jatkoselvitystarpeet

Vuonna 2017 valmistuneessa Etelä-Pohjanmaan maakunnallisessa rakennusinventoinnissa maakunnallisesti arvokkaiksi ehdotettujen aluekohteiden rajoja ei ole määritetty kiinteistökohtaisesti. Vuonna 2019 toteutettu arvotus tehtiin sopimuksen mukaisesti KIOSKI:in siirretyn aineiston perusteella. Osittain puutteellisen aineiston vuoksi näitä vanhempia aluekohteita on nostettu maakunnallisesti arvokkaiksi aina silloin, kun niiden alueella on kaksi tai useampia maakunnallisesti arvokkaita rakennetun ympäristön kohteita. Arvokohteita ympäröivien alueiden tarkemmat rajaukset on sovittava tulevaisuudessa neuvotteluissa yhdessä kuntien edustajien kanssa.

ARVOTTAMISEN PÄÄNÄKÖKULMAT JA ARVOTYYPIT

Kohteet arvotettiin inventointityön pohjalta. Arvottaminen merkitsee painoarvojen antamista kohteen piirteille erilaisten kriteerien avulla. Arvottamisessa käytetään kolmea päänäkökulmaa:

- historialliset arvot
- maisemalliset arvot
- rakennushistorialliset, eli arkkitehtoniset, rakennustekniset ja rakennusperinteeseen liittyvät arvot.

Arvotyytit on sovellettu Etelä-Pohjanmaan maakunnallisen rakennusinventoinnin määritelmien perusteella.¹

Historiallisten arvojen arvotyytit

Historialliset arvot jaettiin seuraaviin tyypeihin:

- Asutushistoriallinen
 - asumisen kehityksestä kertovat rakennukset
- Aatehistoriallinen
 - yhteiskunnallisiin ilmiöihin liittyvä, poliittinen, yhteiskuntaluokkiin liittyvä, esim. seurantalot
- Sivistyshistoriallinen
 - koulutukseen liittyvä, koulut ym. oppilaitokset
 - kulttuurirakennukset kuten kirjastot ja museot
 - liikuntaympäristöt
 - terveydenhuollon historiaan liittyvät rakennukset
- Hallintohistoriallinen
 - julkisen vallan käyttöön ja hallintoon liittyvä, esim. kunnantalot, oikeusistuimet
- Kirkkohistoriallinen, uskontoihin liittyvä
 - hengellisten yhteisöjen rakennukset, kirkot, seurakuntatalot, rukoushuoneet, kappelit, hautausmaat

1 Niukkanen 2017, 62–65.

- Liikennehistoriallinen
 - liikenteen historiaan liittyvä, tiet, väylät rautatiet ja niihin liittyvät rakennukset ja rakenteet
- Elinkeinohistoriallinen
 - ammatinharjoittamiseen liittyvät rakennukset ja rakenteet
 - teollisuuteen ja pienteollisuuteen liittyvät rakennukset ja rakenteet
- Teknologiahistoriallinen
 - tekniikan kehitysvaiheisiin liittyvät rakenteet
- Sotahistoriallinen
 - sodan ja maanpuolustuksen rakennukset ja rakenteet
- Henkilöhistoriallinen
 - merkkihenkilöön liittyvät rakennukset.

Historiallisen arvotyypin voi saada nuorikin kohde. Arvotyyppi määräytyi kohteeseen eniten vaikuttaneen käyttötarkoituksen perusteella (yleensä alkuperäinen).

Rakennushistoriallisten arvojen arvotyypit

Rakennushistorialliset arvot jaettiin seuraaviin tyyppihin:

- Rakennustaiteellinen / arkkitehtoninen
 - erityiset esteettiset arvot
 - arkkitehtuurikohteet, joiden arvot on tunnustettu taidekriitikissä
 - kohteet, joiden arvot ja merkitykset on tunnustettu alan tutkimuksissa ja dokumentoinneissa
 - merkittävien arkkitehtien työt.

- Rakennustekninen
 - perinteisiin rakentamistapoihin liittyvät materiaalisidonnaiset piirteet, jotka ovat siirtyneet sukupolvelta toiselle, esim. kivi- ja puurakennustekniikat
 - kestävät, vikasietoiset ja helposti tarkistettavat ja korjattavat rakenteet kuten massiiviset, tuulettuvat ja kosteutta sitovat rakenteet²
 - rakennustekniset innovaatiot kuten painovoimaisen ilmanvaihdon järjestelmät.
- Rakennustyyppiin liittyvä
 - erityiset rakennustyyppit ja pihojen järjestämisen tavat
 - (käyttötarkoitukset eivät ole arvioinnissa mukana, koska inventoinnissa tarkasteltiin vain ulkoasua).

Maisemallisten arvojen arvotyypit

Maisemalliset arvot jaettiin maisema-, kylä-, taajama- ja kaupunkikuvallisiin arvotyyppihin. Kohdetta tarkasteltiin:

- suhteessa muuhun rakennettuun ympäristöön, maastoon ja luontoon
- kokonaisuutena (yhtenäisyys tai kerroksisuus)
- maamerkinä (rooli maisemakuvan kannalta).

² Rakennustapa alkoi muuntua massiivirakenteista monikerrosrakenteisiin 1950-luvun aikana. Monikerrosrakenteita ei tyypillisesti voi korjata, vaan niiden vaurioituessa rakenne on vaihdettava. Tämä vaikuttaa merkittävästi koko rakennuksen elinkaareen. Inventoituihin kohteisiin on kirjattu rakennustekninen arvo automaattisesti, jos kohde on massiivirakenteinen. Näillä rakennuksilla ei ole rakennusvaiheessa optimoitua elinkaarta ja niiden säilyminen tuleville vuosikadoille on teknisesti mahdollista. Böök 2017, 275–276.

ARVOTTAMISEN PERUSTEET

Päänäkökulmien sisällä kohteita arvioitiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden arviointiperusteilla. Arviointiperusteet on muokattu lain rakennusperinnön suojelemisesta (4.6.2010/498: Suojelun edellytykset 8 §) pohjalta Museoviraston Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen kriteerejä (11/004/2009) apuna käyttäen. Perusteet ovat seuraavat:

1. Harvinaisuus tai ainutlaatuisuus (harvinaisuus)
 - Kohde edustaa harvinaista, harvinaistunutta tai erikoista ilmiötä, josta on tullut uhanalainen tai poistuva.
2. Historiallinen tyypillisuus alueelle (tyypillisuus)
 - Kohde sisältää ominaisuuksia, jotka kuvastavat erinomaisesti rakentamisajan tai paikan ilmiötä ja alueelle tyypillistä rakentamista, hoitoa ja käyttöä.
3. Aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyypilliset piirteet (edustavuus)
 - Kohde edustaa ajalleen tai paikalleen luonteenomaista tyyppiä ja erityisesti niitä ominaispiirteitä, jotka erottavat sen muista alueista; edustava tyyppiesimerkki.
4. Alkuperäistä tai sitä vastaavan käytön, rakentamisen, arkkitehtuurin tai tyylin ilmeneminen (alkuperäisyys)
 - Kohteen olennaiset syntyhistoriaan liittyvät ja identiteettiä tukevat ominaispiirteet ovat selkeästi tunnistettavissa. Muutokset vähäisiä tai luonteveita.
5. Merkitys historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana esimerkkinä (hist. todistusvoimaisuus)
 - Kohteella on symboliarvo eli se ilmentää selkeästi tiettyä historiallista tapahtumaa, ilmiötä tai henkilöä.

- Kohde on ollut vaikutuksiltaan heijastava tai välittänyt innovaatiota.
- Kohteella on merkitystä historian tulkinnassa tai havainnollistamisessa. Se on vakiintunut tutkimuksen käyttöön tai siihen liittyy vielä selvittämättömiä arvoja.

6. Näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta (historiallinen kerroksisuus)

- Kohde muodostuu useista erilaisista tekijöistä tai ajallisesti monikerroksisista vaiheista.
- Kohteen vaiheet ovat hyvin luettavissa sen rakenteissa ja rakennusosissa ja ilmentävät hyvin omaa aikaansa.

7. Liittyminen ympäröivään alueeseen (yhtenäisyys)

- Rakennuskanta tai ympäristö on yhtenäinen kokonaisuus, syntynyt lyhyen ajan kuluessa tai samojen historiallisten ja ympäristöllisten edellytysten vallitessa.
- Kohteella on selkeästi mielletävä rooli osana ympäristökokonaisuuttaan.

8. Intensiteetti

- Kohde luo tai siihen sisältyy voimakkaita elämyksiä esimerkiksi luonnonmaiseman ja ihmisen vaikutuksen vastakohtaisuuden tai tietyn hallitsevan tai toistuvan maisematekijän takia.
- Kohde sisältää vaihtelevuutta ja sopusointuisuutta.

ARVOTUSLUOKKIEN MUODOSTAMINEN

Kohteet arvotettiin historiallisten (H), maisemallisten (M) ja rakennushistoriallisten (R) päänäkökulmien avulla.

Mitä useampia kriteereitä kohteen katsottiin täyttävän, sitä todennäköisemmän kohde oli luokiteltavissa kulttuurihistoriallisiin kohteisiin. Kriteerien ilmenemisvoiman perusteella kohteet sijoitettiin varsinaisiin arvotusluokkiin, luokat A–C.

A. Kohde on rakennushistoriallisesti, historiallisesti ja maisemallisesti merkittävä.

B. Kohteella on rakennushistoriallisia ja/tai historiallisia ja/tai maisemallisia arvoja.

C. Kohteen voi nähdä osana suurempaa kokonaisuutta, viitekehystä tai maisemaa.

Sekä päänäkökulmien arvotusryhmät että varsinaiset arvotusluokat osoitettiin kirjaimin A–C siten että A on ylin ja C alin. Kohteen varsinainen arvotusluokka määrytyi painotetusti arvotusryhmien keskiarvoista.

Tarkempaan arvotuskeskusteluun tuotiin kohteita, jotka kuuluvat luettelossa (kts. erilliset arvotustaulukot) esitettyihin arvotusluokkiin A ja B

Ryhmä A

Historialliset arvot (H)

- Kohteella on merkittäviä historiallisia arvoja, jotka voivat liittyä johonkin historialliseen teemaan tai yksittäiseen historialliseen tapahtumaan.
- Kohdetta käytetään alkuperäisessä tai sitä vastaavassa, yhteisölle merkityksellisessä tarkoituksessa, tai kohde on ollut toiminnallisesti harvinaisella tavalla monipuolinen.
- Kohde on ilmaisuvoimainen. Ulkoasu kertoo esimerkiksi tavalla kohteen kehityshistoriasta.
- Kohteella on vähintään paikallishistoriallista merkitystä.
- Kohde on 1900-luvun alkupuolelta tai vanhempi.

Maisemalliset arvot (M)

- Kohde on tärkeä maamerkki tai osallistuu muuten merkittävällä tavalla taajamakuvaan luomiseen.
- Kohde on tärkeä osa laajempaa ympäristökokonaisuutta tai rakennusryhmää.
- Kohteella on merkittäviä maisema-arkkitehtonisia arvoja. Kohteen ja sen lähiympäristön suhde on tasapainoinen.
- Kohteeseen liittyy erityisiä identiteetti- ja symboliarvoja.

Rakennushistorialliset arvot (R)

- Kohteella on merkittäviä arkkitehtonisia arvoja.

- Kohde on ainutlaatuinen, harvinainen tai harvinaistunut aikansa arkkitehtuurin tai rakennustyyppin edustaja.
- Kohde ilmentää harvinaisella tavalla alueelleen luonteenomaista (paikallista) mutta muista alueista poikkeavaa rakentamisen tapaa tai rakennustyyppiä.
- Kohteen materiaaleissa, työstötavoissa tai rakennustekniikassa on erityisiä rakennushistoriallisia arvoja, jotka liittyvät paikallisiin luonnonoloihin, perinteen jatkamiseen tai innovatiivisuuteen.
- Kohteen suunnittelu on huolellista. Kohde ympäristöineen on hallittu kokonaisuus ja siinä on esteettisesti käsiteltyjä, viimeisteltyjä yksityiskohtia.
- Kohteella on tunnustettu suunnittelija ja/tai se kuuluu suunnittelijansa keskeisiin töihin.
- Kohteen ulkoasu on säilynyt alkuperäisessä asussaan hyvin tai tehdyt muutokset on onnistuneesti sopeutettu vanhempaan rakenteeseen.
- Kohteen mahdollinen kerroksellisuus on helposti havaittavaa, ja sen eriaikaiset osat ovat säilyttäneet oman autenttisen luonteensa.

Ryhmä B

Historialliset arvot (H)

- Kohteeseen liittyy historiallisia arvoja, jotka voivat liittyä johonkin historialliseen teemaan tai yksittäiseen historialliseen tapahtumaan.

- Kohdetta käytetään alkuperäisessä tai sitä vastaavassa tarkoituksessa tai kohde on ollut toiminnallisesti erityisen monipuolinen.
- Osia kohteen kehityshistoriasta on luettavissa sen ulkoasusta.
- Kohteella on paikallishistoriallista merkitystä.

Suuria väkijoukkoja keränneillä kohteilla (kirkonkylien ja suurempien paikkojen keskustat, julkiset rakennukset (esim. koulut, seurantalot) liikunta- ja liikennepaikat, suuret teollisuustyönantajat) on aina historiallista arvoa vähintään B verran.

Maisemalliset arvot (M)

- Kohde osallistuu eheyttävästi taajamakuvan luomiseen.
- Kohde liittyy laajempaan ympäristökokonaisuuteen tai rakennusryhmään.
- Kohteeseen liittyy identiteetti- ja symboliarvoja.
- Kohteeseen liittyy maisema-arkkitehtonisia arvoja.

Rakennushistorialliset arvot (R)

- Kohteen arkkitehtuuri on ajalleen tyypillistä ja siinä on laadukkaita piirteitä. Suunnittelija voi olla tunnustettu.
- Kohde on harvinainen tai harvinaistunut tai valtakunnallisesti tai paikallisesti erityisen tyypillinen aikansa rakennustavan tai rakennustyyppin edustajana.
- Kohteen materiaaleissa, työstötavoissa tai rakennustekniikassa on rakennushistoriallisia arvoja, jotka

liittyvät paikallisiin luonnonoloihin, perinteeseen tai innovatiivisuuteen.

- Kohteen ulkoasu on säilynyt jokseenkin alkuperäisessä asussaan tai kerroksellisuus on helposti luettavissa.

Ryhmä C

Historialliset arvot (H)

- Kohteeseen ei liity tunnettuja historiallisia arvoja.

Maisemalliset arvot (M)

- Kohteella on korkeintaan vähäistä taajamakuvalaista tai maisemallista merkitystä.
- Kohteella on korkeintaan vähäinen identiteetti- tai symboliarvo.

Rakennushistorialliset arvot (R)

- Kohteen alkuperäisratkaisu on tavanomainen tai arkkitehtoninen kokonaisuus ei hahmotu.
- Kohteessa on voitu tehdä muutoksia, joiden myötä arkkitehtuurin alkuperäinen luonne on hämärtynt.

UUDEMMAN RAKENNUSPERINNÖN YHTEENVETO

RAKENTAMISEN LÄHTÖKOHDAT TARKASTELUAIKANA

Vaikka Etelä-Pohjanmaa on kulttuurivaikutteiltaan melko yhtenäinen, tarkastellun ajanjakson kuluessa syntyi hyvin moniaineinen rakennuskanta. Suunnittelun ihanteet ja rakentamisen tavat muutuivat 1930–1990-lukujen aikana perinpohjaisesti, mihin vaikuttivat kunkin vuosikymmenen taloudelliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet. Tulkinta Pohjanmaan rakennetun ympäristön kehitymisestä on luettavissa esimerkiksi arkkitehti Antti Mentulan selvityksestä: *Suuntaviivoja. Pohjanmaan arkkitehti 1900-luvulla* (2005).¹ Maakunnan historiaa on käsitelty myös *Etelä-Pohjanmaan maakunnallisessa rakennusinventoinnissa 2016–2017*.²

Tarkasteluaikana tapahtunutta kehitystä määrittivät ainakin seuraavat kuusi tekijää.

1. *Väestön kasvu ja kaupungistuminen.* Erityisesti sotien jälkeen 1940-luvulla käynnistyneiden ilmiöiden taustalla olivat sodan aiheuttamat väestön siirrot Karjalasta ja tuoreen rauhanajan korkea syntyvyys. Aluksi ihmisiä asutettiin maaseudun pientiloille, mutta jo 1960-luvulta alkaen maatalouden koneellistuminen, teollisuus ja opiskelun tasa-arvoistuminen alkoi vetää ihmisiä kauppaloihin ja kaupunkeihin. Kaupungit alkoivat kasvaa eriytettyjen toimintojen periaatteella: syntyi erillisiä asuin-, työpaikka- ja virkistysalueita.

2. *Asuntotuotannon lainoittaminen ja lisääntynyt ohjaus suunnittelussa ja rakentamisessa.* Paikallinen rakennusperinne muuttui 1930-luvulla vielä suhteellisen verkkaisesti, mutta sotien jälkeen valtio, kaupungit ja kunnat alkoivat ohjata kaupunkisuunnittelua ja uudisrakentamista. Tyyppiratkaisut yleistyivät. Suunnitelmiin yhtenäistymiseen ja ennen kaikkea asuntotuotannon ennennäkemättömään volyymiin vaikutti myös Arava-lainoitusjärjestelmä (ns. aravalaina). 1990-luvun laman suunnittelun ohjausta siirrettiin valtiolta paikallistasolle kunnille, ja lainoittamista yksityisille pankeille.

3. *Suunnittelun siirtyminen työmaalta piirustuspöydän ääreen.* Tämä johtui osittain ohjauksesta mutta myös yhteiskunnan ansiorakenteen muutoksesta. Samalla rakenne- ja tilasuunnittelun tehtävät jakautuivat eri suunnittelijoille ja perinteen vaikutus rakentamista ohjaavana tekijänä väheni. Uudet rakennustekniikat yleistyivät ja yhtenäistyivät, muutosten toteuttaminen rakennustyön aikana vaikeutui ja vastuu rakenneratkaisuista siirtyi rakentajalta suuressa määrin rakennusosat toimittavalle teollisuudelle. Rakennuttaminen siirtyi entistä useammin ammattirakennuttajille.

4. *Teollistuminen.* Rakennusteollisuus kehittyi nykyiseen hallitsevaan asemaansa tarkastelujakson aikana. Erityisen kiihkeää kehitysaikaa olivat 1960- ja 1970-luvut. Yksi rakennusteollisuuden kehittymisen pontimista oli sota-korvausten maksaminen.

5. *Autoistuminen.* Henkilöautojen lisääntynyt käyttö mahdollisti ja tukee hajautettua kaupunkirakennetta. Samalla liikenneväylien rooli rakennetussa ympäris-

tössä korostuu. Kaupallisten palvelujen sijoittaminen automatkan päähän aiheuttaa maaseututaajamissa ja kaupungeissa keskustojen kuihtumista.

6. *Modernismi kansainvälisyyttä tavoittelevana arkkitehtuurityylinä.* Arkkitehtuurissa modernismilla tarkoitetaan pääasiassa muodon pelkistämistä ja koristeen hylkäämistä. Vuoteen 1940 mennessä nämä tyylit olivat vakiintuneet ja ne tunnistettiin kansainvälisenä tyylinä (engl. International Style), josta tuli hallitseva muotokieli myös Etelä-Pohjanmaalla useiden vuosikymmenten ajaksi. Tässä ajattelussa perinteisten rakennustapojen tai paikallisen ilmaston huomioiminen nähtiin taantumuksellisena. Modernismi arvosti avoimuutta, uutuutta, standardointia ja teknis-taloudellista näkökulmaa. Yhdessä teknologian mahdollistamien resurssien kanssa modernismin aate myös kannusti olemassa olevan rakennuskannan purkamiseen.

1 Saatavissa (pysyväosoite): <http://urn.fi/URN:ISBN:952-11-1859-8>

2 Niukko 2017, 25.

UUDEMMAN RAKENNUSPERINNÖN OMINAISPIIRTEITÄ ETELÄ-POHJANMAALLA

Edellä esiteltyt ilmiöt ovat suuressa määrin johtaneet paikallisten erityispiirteiden häviämiseen 1900-luvun puolivälin ja loppupuolen rakentamisesta. Mitä lähemmäksi nykyaikaa tullaan, sitä enemmän suomalainen rakennusperintö on yhtenäistynyt. Etelä-Pohjanmaalla on kuitenkin tunnistettavissa tiettyjä omia painotuksia.

Etelä-Pohjanmaalle ominainen maasto on muussa Suomessa harvinainen. Vaikka rakennuksia ei 1900-luvun toisella puoliskolla enää pääsääntöisesti suunniteltu rakennuspaikan luonnonpiirteiden ehdoilla, maasto määrittää edelleen rakennuksen suhdetta maisemaan. Koska Etelä-Pohjanmaalla maasto on varsin tasaista ja avointa, yksittäisillä rakennuksilla on maisemassa suurempi rooli kuin Suomessa keskimäärin. Kirkot, koulut, seurantalot ja muut korkeat rakennukset voivat näkyä useiden kilometrien päähän. Lähimaisemassa rakennuksia korostaa niitä tyypillisesti ympäröivä laaja pysäköintialue.

Rakennusperintöön vaikuttavat kaupunkikehityksen historialliset jatkumot. Etelä-Pohjanmaan maakunnan sisällä ei ole itsestäänselvää historiallista keskustaa, ja ympäristö on ollut erittäin pitkään ja on enimmäkseen edelleenkin agraaria. Lapuan kasvu käynnistyi 1900-luvun alkupuolella ja Seinäjoen vasta 1950-luvulla, joten kaupunkimainen rakennuskulttuuri on nuorta. Sen sijaan maakunnassa sijaitsee useita vahvan, vakiintuneen luonteen omaavia pienempiä kuntakeskuksia.

Etelä-Pohjanmaalla kaupunkien kasvua on ohjattu pääosin omakotitaloalueille ja maakunnassa on varsin vähän kerrostaloihin perustuvaa aluerakentamista. Tämä on lisännyt liikennealueiden vaatimaa tilaa ja siten rakennetun ympäristön väljyyttä sekä asuinalueiden sisällä että keskustoissa, joiden tavoitettavuus henkilöautoilla on käynyt välttämättömäksi. Toisaalta matala rakentaminen on mahdollistanut alueen perinteisen, horisontaalin maisemakuvan säilymisen. Etelä-Pohjanmaalle on ominaista suhteellisen tiheä asutus myös taajamien ulkopuolella.

Omakotitalojen lisäksi maakunnassa on Suomen muihin maakuntiin nähden harvinaisen paljon kolmenlaisia rakennustyyppisiä tai rakennettuja ympäristöjä: seurantaloja, pienyritystiloja ja pesäpallokenttiä. Kaikki nämä kuvaavat ennen kaikkea alueen väestön toimeliaisuutta. Laadullisesti kohteet eivät kuitenkaan merkittävästi poikkea muualla maassa tavattavista kohteista.

Etelä-Pohjanmaalla on ainutlaatuinen kokoelma Alvar Aaltoon liittyvää rakennusperintöä, joka on kuitenkin pääosin joko listattu valtakunnallisesti merkittäväksi tai vanhempaa kuin tässä selvityksessä tarkastellut kohteet. Aallon vaikutus on kuitenkin näitä yksittäisiä kohteita laajempi. Ilmeisimpiä ovat Aallon kohteita ympäröivät alueet, joita on pyritty kehittämään Aallon tuotantoon sovittautuviksi. Toisaalta erityisesti Seinäjoen Aalto-keskuksen tunnustettu asema on liittänyt Aallon muotokieleen modernin kaupungin symboleita. Uusien kaupunkien syntyessä maakuntaan 1900-luvun lopul-

la Aallon muotokielen jäljitteleminen on nähty uudelle keskustarakentamiselle luontevana.

Arkkitehti Touko Saaren laaja tuotanto käsittää keskeisiä julkisia kohteita erityisesti Seinäjoella mutta myös monissa muissa maakunnan keskustoissa. Hänen tunnistettava tuotantonsa yhdistelee rationalistisia lasirakenteita ja orgaanisia tiilimuurauksia ja vahvistaa Etelä-Pohjanmaan kuvaa Alvar Aallon perintöön nojautuvana modernina maakuntana. Maakunnan muita suunnittelijoita käsitellään tarkemmin sivulta 17 alkavassa luvussa.

ETELÄPOHJALAISEN ARKKITEHTUURIN VUOSIKYMMENET

Esitellyt kohteet ovat maakunnallisesti arvokkaaksi ehdotettuja tai sijaitsevat maakunnallisesti arvokkaaksi ehdotetulla alueella.

Pohjoismainen klassismi ja funktionalismi (1930-luku)

1930-luvulla eteläpohjalainen rakentaminen seurasi vielä enimmäkseen perinteisiä paikallisia tapoja.

- Salon ja Myllykylän koulut, 1930 ja 1931, Kurikka, rkm Frans V. Rekola.

Vuosikymmenen alkupuolella valmistui myös useita ammattilaisten suunnittelemaa, pohjoismaista klassismia edustavia kohteita, jotka kuitenkin enimmäkseen oli suunniteltu jo edellisellä vuosikymmenellä.

- Härmän tuberkuloosiparantola, Härmän sairaala, Alahärmä, 1933, Ilmari Launis
- Lääninsairaala, Seinäjoki, 1931, lääkintöhallituksen arkkitehdit Ernst Albin Kranck ja Konstantin Bölau.

Arkkitehtien keskuudessa innostuttiin funktionalismista, mutta lama hillitsi rakentamista. Toteutuneet kohteet ovat enimmäkseen osuusliikkeen tai valtion rakennuttamia.

- Kauhajoen hammashoitola / perheneuvola, 1937, Toivo Löyskä / Lääkintöhallitus
- Ilmajoen Sillanpää, ent. Roosin kirjakauppa, 1938, ja Vanha-Tontti, Ilmajoen kantakrouvi, 1938
- Karijoen meijeri Kotimaa, 1940, Keskusosuusliike Hankkijan suunnitteluosasto
- Osuuskaupan viljasiilot Lapualla, 1938, ja Kauhavalla, 1941.

Jälleenrakennuskausi, tyyppirakentamisen vakiintuminen (1940–1959)

Sodan jälkeen asutustiloilla ja -tonteilla tulivat käyttöön valtion kustantamat tyyppipiirustukset. Materiaalien vaikea saatavuus ja muut rajoitukset pitivät asuinrakennukset varsin pieninä ja yksinkertaisina. Rakentamisen nopeuttamiseksi kehitettiin uusia rakennusmenetelmiä. Rakennussektorista alkoi kehittyä tuotantohaara, jossa määrälliset tavoitteet nousivat hallitseviksi.³

- Koskenkorvan Asevelikylä, Ilmajoki
- Härmän-, Aapelin- ja Jussinraittien pientalot, Seinäjoki.

Myös julkinen rakentaminen käynnistyi vähitellen, ja palveluja alettiin rakentaa uusille asutusalueille. Kaavoituksessa seutu- ja yleiskaavoitus tulivat vähitellen käyttöön.

- Isojoen Terveystalo, 1950, Bertel Saarnio
- Ritämäen koulu, Lapua, 1954, Saarinen / Kallio-koski
- Järviseudun sairaala, Vimpeli, 1957, Arkkitehtitoimisto Cedercreutz-Railo.

Jälleenrakentamiskauden päätöksenä voi pitää vuotta 1952, jolloin maksettiin viimeiset sotakorvaukset ja järjestettiin Helsingin olympialaiset. Vuonna 1954 rakentaminen vapautui säännöstelystä.⁴ 1940-luvulla kehitettyjen tyyppitalojen pystyttäminen jatkui kuitenkin laajassa mitassa koko 1950-luvun ja osittain 1960-luvun puolelle.

³ Mentula 2005, 31.

⁴ Mentula 2005, 33.

Rationalismi, rakentamisen teollistuminen (1960–1979)

1960-luvulla rakentamisen tärkeimpinä ominaisuuksina pidettiin tehokkuutta, isokokoisuutta, rationalisointia, eri työvaiheiden koneistamista ja ratkaisujen standardointia. Asuntotuotantoa edisti 1949 perustettu Aravalainoitusjärjestelmä.

- Upan Koulukadun kerrostalot, Seinäjoki
- Lapuan As Oy Teuvola, 1964, Reino Österman / Tuko
- Ilmajoen kunnantalo Säästölä, 1965, Marja ja Keijo Petäjä
- Kurikan seurakuntakeskus, 1968, Pekka Pitkänen.

Kun elementtitekniikkaa kehitettiin ensisijaisesti rakennuskustannusten vähentämiseksi, taloista tuli yhä suurempia ja arkkitehtuuriltaan yksitoikkoisempia. Rakennusten ulkoasua säätelivät usein teollisen rakentamisen mittamoduulit. Julkisille rakennuksille haluttiin tietoisesti antaa niiden toiminnasta riippumaton puolueeton ilme.

- Entiset valtion virastotalot Kauhajoella, 1963, Airi ja Mauri Karkulahti, ja Kauhavalla, 1974, Matti Hirvonen.
- Isojoen virastotalo, 1978, Enkovaara & Kumppanit.

1960-luvun pientalot olivat leimallisimmillaan niukkailmeisiä, matalia ja loiva- tai tasakattoisia rakennuksia.

- Jussinraitin pientalot, Seinäjoki.

Vuonna 1959 kunnat saivat alueilleen kaavoitusmonopoliin. Laajeneva grynderirakentaminen johti kaupunkirakenteen hajoamiseen. Kaavoitus alkoi ohjata rakennustoimintaa myös pienimmillä paikkakunnilla. Kaupungit ja kunnat teettivät vanhoihin keskustoihin uusia tehokkaita kerrostalokaavoja, jotka saattoivat muuttaa hyvinkin merkittävästi olemassa olevaa kaupunkirakennetta.⁵

- Seinäjoen ydinkeskusta.

1970-luvulla väestönkasvu alkoi tasaantua ja asuntotuotanto kääntyi laskuun. Arkkitehtuurin lähtökohtia muuttivat mm. energiakriisi ja tyytymättömyys yksitoikkaisiksi koettuja lähiöitä ja kerrostaloja kohtaan. Hyvinvoinnin kasvaessa asuntotuotannon painopiste siirtyi kerrostaloista pientaloihin.

- Pohjan pientaloalueen Joukahaisensola.

Vaurauden kasvaessa myös matkailu lisääntyi. Viileä modernismi sai rinnalleen luonnon muotokielestä ammentavia kohteita.

- Ähtärin hotelli Mesikämmen, 1976, Timo ja Tuomo Suomalainen.

Postmodernismi, teollisen rakentamisen vakiintuminen (1980–1999)

Väestön tiivistyminen keskustoihin ja talouden suotuisa kehitys kannattelivat rakentamista aina 1990-luvun alkuun asti. Kritiikki tehokasta modernistista rakentamista kohtaan oli kuitenkin lisääntynyt. Menneisyyden traditiot ja rakennusperintö alkoivat kiinnostaa. Ennennäkemätöntä arkkitehtuurin moniarvoisuutta tuki 1980-luvun taloudellinen noususuhdanne.⁶

- Kauhajoen kaupungintalo Knuuttila, 1983, Arto Sipinen
- Kauhavan kirjasto ja museo, 1988, Saara Juola
- Virkala/Terästalo, Peräseinäjoki, 1988, Antti Katajamäki
- Kissankellon päiväkotit, Lapua, 1991, Helena Teräväinen.

Arkkitehtuurissa ratkaisujen, muotojen ja materiaalien kirjo oli valtava. Rakennusten ääriviivat muuttuivat aiempaa eloisammiksi. Varsinkin liikerakentaminen lisääntyi, ja toteutettiin massiivisia liiketiloja, toimistorakennuksia ja lasiseinäisiä ostoskeskuksia.

- Hotelli Kivitippu, Lappajärvi, 1989, 1997, Arkkitehtitoimisto Juha Larkas & Co Ky, Parkatti & Salonen Oy Uniplan.

Asuinkerrostalot mataloituivat ja niiden sijoittelussa alettiin huomioida olemassa olevaa rakennuskantaa.

1990-luvun alussa taloudellinen lamakausi sysäsi rakennustuotannon rajuun laskuun. Rakentamista valvovia valtion laitoksia, mm. rakennushallitusta ja asuntohallitusta purettiin ja organisoitiin uudelleen. Uutena ilmiönä aikakaudella tuli esiin vanhojen rakennusten uudelleenkäyttö. Olemassa olevan rakennuskannan huolto ja korjaus tulivat ajankohtaisiksi.⁷

- Velsa ja Kurikan puunjalostustehdas, Kurikka
- Tiklas, 1950, Seinäjoki.

Lama ohjasi arkkitehtuurin muotokieltä kohti minimalismia. Suunnittelussa haettiin jälleen viileää eleganssia ja rationalistista modernismia.

- Ylistaron virastotalo, arkkitehdit Järvinen-Airas
- Kotokartano, Ikääntyneiden päiväkeskus ja palveluasunnot, Ilmajoki, 1987–1993, Arkkitehtitoimisto 8 Studio

Kaupunkisuunnittelussa tavoitteeksi otettiin eurooppalaisten kaupunkimallien mukainen ydinkeskustojen kehittäminen, jossa kävelykatujen, aukoiden ja kauppakatuja rakentamisella pyrittiin luomaan ihmisille sosiaalisia kohtaamispaikkoja.⁸

- Lapuan Kauppakadun kehitysprojekti, Helena Teräväinen.

5 Mentula 2005, 41.

6 Mentula 2005, 50.

7 Mentula 2005, 52.

8 Mentula 2005, 52.

SUUNNITTELIJOITA ETELÄ-POHJANMAALLA

1900-luvulla enemmistön kaupunkien ja kauppalojen julkisista rakennuksista suunnittelivat aiemmasta poiketen Suomessa koulutetut arkkitehdit. Ajankohtana valmistui myös runsaasti arkkitehtien suunnittelema tyyppitaloja. Muut yksityistalot ja maaseudun kohteet olivat edelleen pääosin rakennusmestarien tai asukkaiden itsensä, tai vuosisadan lopulla myös rakennusinsinöörien, suunnittelema.

Etelä-Pohjanmaalla on useita valtakunnallisesti tunnettujen arkkitehtien suunnittelema rakennuksia. Arkkitehtitoimisto Cedercreutz-Railon kohteet keskittyivät terveydenhoidon rakennuksiin. Matti Visannilla, Aarne Ervillä ja Alvar Aallolla on maakunnassa useita kohteita, mutta ne eivät korostu tässä inventoinnissa, koska Visannin tuotanto painottuu 1920-luvulle, ja Ervin ja Aallon tuotannot on suureksi osaksi huomioitu valtakunnallisesti arvokkaina jo aiemmin.

Yksittäiskohteita ovat suunnitelleet valtion ja suurten yhtiöiden arkkitehdit esimerkiksi Rakennushallituksessa (mm. Sylvi Erno, Matti Hirvonen), Maaseudun keskusrakennustoimistossa (mm. Erkki Rautiala), Lääkintöhallituksessa (mm. Ernst Albin Kranck, Toivo Löyskä), Puolustusvoimissa, Valtion rautateillä ja Valiolla.

Inventoinneissa nousi esille myös useita paikallisesti merkittäviä suunnittelijoita. Inventointiaineiston perusteella omaan sarjaansa tuotteliaisuudessa nousee Seinäjoen kauppalan- ja kaupunginarkkitehtina sekä myöhemmin omassa toimistossaan työskennellyt Tou-

ko Saari. Myös muilla kaupunginarkkitehdeillä kuten Hannu Valkamalla ja Helena Teräväisellä on laaja toteutunut tuotanto. Yksityistoimistoista Viljo Saarisella, Elsi Borgilla, Veikko Larkkaalla, Mauri Karkulahdella, Saara Juolalla, Seppo Autiolla ja Antti Katajamäellä on myös maakunnassa vähintään kolme toteutunutta kohdetta.

Seuraavat suunnittelijat ovat valtakunnallisesti tunnettuja tai paikallisesti erityisen tuotteliaita. Suunnittelijat ovat enimmäkseen arkkitehteja: aineistosta nousi esiin vain yksi tuottelias rakennusmestari.

1930-luku

Kauno S. Kallio (1877–1966)

- Simpsion siunauskappeli, 1930
- Kitinon kyläkirjasto, 1952/1954.

Matti Visanti (1936 asti Björklund) (1885–1957)

- Marttilan koulu, 1930
- Björklundin laajin tuotanto on 1920-luvun puolelta (mm. Seinäjoella Lakeuden seurahuone ja Nuorisokeskus, ent. yhteiskoulu, ja Lapualla kaupungintalo).

Ilmari Launis (1881–1955)

- Härmän sairaalan alue, 1933.

Rakennusmestari Frans V. Rekola (Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran rakennustoimisto)⁹

- Kurikan Salon koulu 1930, ja Myllykylän koulu 1931

- Kuortaneen kirjasto Kumaja, 1941
- Kurikan Kurnun uudistaminen 1956, entinen Metsäkoulu, kirjasto, neuvola ja Kirkon koulu, 1935
- Useita pientaloja Seinäjoen Marttilan alueella, 1930-luku
- + lukuisia vanhempia kohteita, kuten Joupin koulun vanhin osa.

9 Seinäjoen yleiskaava-alueen rakennusinventointi 2010–2019.

1950-luku

Aarne Ervi (1910–1977)

- Kurikan yhteiskoulu, 1950
- Palomäki, Kurikan kunnanlääkäarin talo, 1950-luku
- Luhtalan talo, 1954, 1960
- + useita rakennuksia Kurikan Lakkitehtaan RKY2009-alueella.

Alvar Aalto (1898–1976)

- Tarkasteluajan sisällä toteutetut ovat RKY2009-kohteita. Lisäksi lukuisia tarkasteluaikaa vanhempia kohteita, joista aluekohteisiin osuu esim. Kauhajärven kirkon tapuli (1923).

Elsi Borg (1893–1958)

- Pirkanpohjan taidekeskuksen Sininen talo (1934)
- Karijoen vanha Säästöpankki (1952, muutettu)
- Teuvan kirkko (1953).

Martta Martikainen-Ypyä ja Ragnar Ypyä (1904–1992, 1900–1980)

- Kivistön koulu, 1955.

Yrjö Lindegren (1900–1952)

- Seinäjoen Upan urheilupuiston katsomo, 1950-luku.

Arkkitehtitoimisto Cedercreutz-Railo (Jonas Cedercreutz (1914–1991) & Helge Railo (1916–2001))

- Teuvan Lehtiharjun sairaala, 1956, 1957
- Vimpelin Järviseudun sairaala, 1956.

Jonas Cedercreutz (1914–1991)

- Tornitalo, 1953, ja lääkäreiden talo, 1957, Seinäjoen vanhan keskussairaalaan yhteydessä.

Sylvio Erno (1893–1981)

- Seinäjoen lyseo, 1955.

Veikko Larkas (1909–1969)

- Kauhajoen kirkko, 1958
- Isojoen seurakuntatalo, 1960
- Härmän sairaalan laajennus ja henkilökunnan asuinkerrostaloja, 1960-luku.

Aarno Raveala (1911–1983)

- Ähtärin kunnantupa / Kaupungintalo, 1951
- Alavuden Kuivasjärven sairaala, 1957, 1965.

Arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä ja Martas (Johannes Lappi-Seppälä 1911–1977 ja liikka Martas 1909–1965)

- Kauhajoen kunnantalo, 1953
- Lapuan Kassatalo, 1954.

Viljo Saarinen (1911–1983)

- Lapuan Ritamäen koulu, 1954
- Törnävän koulu, 1955
- Isojoen Kirkonkylän koulu, 1956
- Kauhajoen Sanssin koulun laajennusosa 1962
- (Myös vastikään puretut Liuhtarin koulu, 1954, ja Kurikan vanha paloasema, 1951).

Mauri Karkulahti (enimmäkseen Teuvo Lindforsin (1922–2015) kanssa)

- Aapiskujan koulu, Vimpeli, 1952
- Kullervonlinna, Seinäjoki, 1953

- As Oy Seinälinna, 1954; As Oy Seinänsuu (todennäköisesti), 1954, ja As Oy Seinänhovi, 1959; Seinäjoki
- Upan Koulukadun kerrostaloja 1954–1963
- Valtion virastotalo (ent.), Kauhajoki, 1963.

1960-luku

Marja ja Keijo Petäjä (1923–; 1919–1988)

- Ilmajoen kunnantalo, 1965.

Viljo Revell (Rewell) (1910–1964)

- Kauhajoen lukio (ent. Kirkonkylän kansakoulu), Kirjastonpolku / Orasmaa, 1952
- Kauhajoen Lääkärintalo (käsityökeskus), 1950.

Pekka Pitkänen (1927–2018)

- Kurikan seurakuntakeskus, 1968.

Helge Railo (1916–2001)

- Eskoon palvelukeskus, 1969–1970.
- Ks. myös Arkkitehtitoimisto Cedercreutz-Railo.

Aino Kallio-Ericsson (1917–2018)

- Ähtärin aluesairaala, 1959 alk.

Hannu Valkama (1933–)

- Jussinraitin aravatalot, 1960-luvun loppu
- Asuinrakennus, 1976, Kalevankatu 38, Seinäjoki.
- Seinäjoen kaupunginarkkitehtina 1963–1969
- myös mm. Alvar Aallon Seinäjoen seurakuntakeskuksen, RKY2009-kohteen, kattoterassin muutos sisätilaksi 1984.

1970-luku

Heikki Castrén (1929–1980)

- Seinäjoen matkakeskus, 1971.

Aarne Ehojoki (1913–1998)

- Seinäjoen KELA:n toimitalo, 1976.

Veijo Martikainen (1925–2018)

- Lapuan terveystakeskus, ent. kaupunginsairaala, 1984.

Timo ja Tuomo Suomalainen (1928–; 1931–1988)

- Hotelli Mesikämmen, 1975
- Ähtäri-halli, 1979.

Touko Saari (1928–2007)

- Seinäjoen kauppala-, sittemmin kaupunginarkkitehtina 1958–1963.
- Seinäjoella:
 - Marttilan koulun laajennukset 1950, 1961
 - Torni-talo, 1960
 - Vanha palolaitos, 1960
 - As Oy Seinäjoen Kauppatu 19, 1962
 - Ammattikoulu / Seinäjoen Sedu, 1961–1964
 - Mandinkulma (Scandic), 1963
 - Upan Koulukadun kerrostaloja 1960–1967
 - Pohjolan talo (Järjestö-talo), 1964
 - Kauppaopisto / Kauppaoppilaitos, 1967
 - Hotelli Sorsanpesän laajennus 1989.

• Muualla:

- Ähtärin lukio, 1959, 1963
- Kuortaneen urheiluopiston Voimisteluhalli, 1960-luvun alku, ja Palloiluhalli 1962, 1973, 1984
- Alavuden seurakuntatalo, 1964
- Kauhajoen kauppaopisto, 1965, 1984
- Kauhajoen kirjasto, sisustusarkkitehti Marka Karpasen kanssa, 1989
- Härmän lukion laajennus Alahärmässä, 1995.

1980-luku

Saara Juola (1932–2013)

- Kurikan kirjasto, 1982
- Pirkanlinna, Ähtärin kulttuurikeskus, 1985
- Kauhavan kirjasto ja museo, 1988.

Arkkitetoimisto Timo Airas - Kari Järvinen (1947–; 1940–)

- Ylistaron virastotalo, 1989.

Arkkitetoimisto Seppo Autio Ky

- Kumaja I, Kuortaneen kunnantalo, 1983
- Valtion virastotalo, Lappajärvi, n.1984.
- Evijärven kunnantalo, 1987

Arto Sipinen (1936–2017)

- Knuuttila / Kauhajoen kaupungintalo, 1983 (Arkkitetoimisto Sipinen Oy).

1990-luku

Jyrki Tasa (1944–)

- Lapuan Osuuspankki, 1994 (arkkitetoimistossa Nurmela-Raimoranta-Tasa).

Antti Katajamäki (1938–)

- Valion voitehtaan rakennuksia
- Peräseinäjoen vanha kunnantalo Virkala / Terästalo, 1988
- Peräseinäjoen Ritola-halli, 1999.

Arkkitetoimisto Sakari Aartelo ja Esa Piironen (1941–; 1943–)

- Kauhajoen koti- ja laitostalousoppilaitos, 1992.

Helena Teräväinen (1952–)

- Lapuan Urheilukentän katsomo ja selostamo, 1989
- Lapuan Kissankellon päiväkotit, 1991
- Lapuan Lempintien rivitalot, 1997.

Hilkka Maija Antila (1954–)

- Lapuan psykiatrinen poliklinikka, Liuhtarin mielenterveyskeskus, 1990.

UUEMPI RAKENNUSPERINTÖ RAKENNUSTYYPEITTÄIN

Tähän lukuun on kerätty komeimpia eteläpohjalaisia 1930–1990-lukujen kulttuuriympäristöjä. Rakennustyyppipohjainen jaottelu on toteutettu luvun *Yhteenvedon teemoittaminen* (s. 8) mukaisesti. Esitellyt **kohteet ovat maakunnallisesti arvokkaaksi ehdotettuja tai sijaitsevat maakunnallisesti arvokkaaksi ehdotetulla alueella** muutamia erikseen mainittuja kohteita lukuun ottamatta.

Maakunnallisen kokonaisuuden hahmottamiseksi kunkin luvun aluksi luetaan myös teemaan liittyvät uudemmat RKY-kohteet. Keskustojen yhteydessä käsitellään rinnakkaisen sijainnin vuoksi kaikki keskusta-alueisiin liittyvät RKY-kohteet niiden rakennusajasta riippumatta.

KESKUSTA-ALUEET

Keskusta-alueiden lista perustuu voimassa olevan kuntajaon keskuksiin. Näiden lisäksi maakunnassa on Alahärmän, Jalasjärven, Jurvan, Korttesjärven, Lehtimäen, Nurmon, Peräseinäjoen, Seinäjoen maalaiskunnan (Törnävä), Töysän, Ylihärmän ja Ylistaron entisten kuntien keskustat, jotka ovat Seinäjoen maalaiskuntaa (1959) lukuun ottamatta sulautettu toisiin kuntiin 2000-luvulla. Näiden kohteita käsitellään kohdekortistossa.

Keskustojen rakennuskannat ovat ajallisesti ja toiminnallisesti kerrostuneita. Tärkeimmässä osassa ovat yleensä kirkon ja maallisen hallinnon rakennukset, opetus, kaupankäynti ja asuminen. Vanhemmissa ja pienemmissä keskustoissa on usein myös käsityön ja teollisuuden tiloja. Kulttuurirakennuksia kuten seurataloja rakennettiin 1900-luvun alkupuolella kaiken kokoisille

paikkakunnille, mutta vuosisadan loppupuolella lähes yksinomaan suuriin keskuksiin.

Kaupunkikeskustat

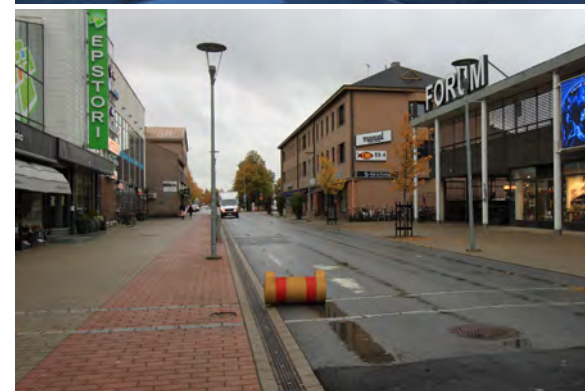
Etelä-Pohjanmaalla on kahdeksan kaupunkia, Alajärvi, Alavus, Kauhajoki, Kauhava, Kurikka, Lapua, Seinäjoki ja Ähtäri. Kaupunkihistoria Etelä-Pohjanmaalla on nuorta. Alueen vanhimmat kaupungit ovat Seinäjoki (1960) sekä Alavus, Kurikka ja Lapua (1977). Selostukset kaupunkikeskustojen varhaisesta kehityksestä on esitetty *Etelä-Pohjanmaan maakunnallisen rakennusinventoinnin* (2017) sivuilla 30–32.

Tarkasteluajankohtana Etelä-Pohjanmaan kaupunkikeskustat ovat kehittyneet ennen kaikkea laajenemalla; painetta tiiviiseen tai korkeaan rakentamiseen on ollut Seinäjokea lukuun ottamatta hyvin vähän. Keskusta-alueiden ytimen muodostavat tyypillisesti hallinnollinen keskus ja asumista ja liiketoimintaa yhdistävät rakennukset. Ydinkeskustojen ulkopuolella asuminen, virkistysalueet ja kaupan ja teollisuuden yksiköt on modernin ideologian mukaisesti tyypillisesti erotettu. Kaupunkikeskustojen kasvu oli erityisen kiivasta 1900-luvun jälkipuoliskolla.

Etelä-Pohjanmaan tiiveimmät kaupunkirakenteet sijaitsevat Seinäjoella, Lapualla ja Kauhajoella.

Seinäjoki (1960)

Seinäjoki on maakunnan urbaanein keskus, jonka liike- ja asuinrakennukset sijaitsevat ruutukaavassa. Kaupunkikeskustan yleisilme on väljä, matala ja moderni.

Seinäjoen ydinkeskustan liike- ja kulttuurirakennuksia.

Valtakunnallisesti arvokkaita rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- Seinäjoen Aalto-keskus
- Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin talo
- Seinäjoen rautatieasema-alue.

Seinäjoen kehityksen kuvaajia:

- 1930-luku:
 - Seinäjoen vanha lääninsairaala ja Marttilan alue
 - Kapernaumin alue
 - Marttilan koulu.
- 1940–1950-luvut:
 - Ammattikoulu ja vanha palolaitos
 - Kortteli 26 ja Maakuntatalo.
- 1960–1970-luvut:
 - Ydinkeskustan liikeyrakennukset Keskuskadun, Kallankadun ja Kauppakadun sekä niitä risteävän Matti Visanninkujan (ent. Puistokatu) varrella.
 - Liike- ja hotellirakennukset Pohjolan talo (1964) ja Mandinkulma (1963), jotka liittyvät arkkitehtonisesti Aalto-keskukseen.
 - Matkakeskus, KELA:n toimitalo.
- 1980–1990-luvut:
 - Oikeustalo ja YLE:n talo Marttilassa
 - Upan urheilupuiston pesäpallokatsomo.

Seinäjokeen kuuluvat myös Nurmon, Peräseinäjoen ja Ylistaron pienikokoisemmat keskustat.

Lapua (1977)

Lapua oli 1950-luvulle asti asukasmäärältään suurempi kuin Seinäjoki. Toimelias historia näkyy keskustassa tiiviinä katuverkkona sekä suurikokoisena ja laadukkaana rakennuskantana. Lapuan kunta muutettiin kauppalaksi vuonna 1964 ja se sai ensimmäisen asemakaavansa 1965.¹ Keskustan ydin on Kauppakadun-Poutuntien-Lasilantien alueella sekä kirkon alueella (RKY2009).

Valtakunnallisesti arvokkaita rakennetun kulttuuriympäristön (RKY2009) kohteita:

- Lapuan Patruunatehdas
- Lapuan rautatieasema
- Lapuan tuomiokirkko ympäristöineen.

Uudempaa rakennusperintöä keskusta-alueella:

- Lapuan keskusta, Kauppakadun ympäristö
- Koulun alueen ympäristö.

Kauhajoki (2001)

Kauhajoen keskusta rakentuu kahden etelä-pohjoissuuntaisen kadun, Topeen ja Puistotien, varrelle. Topeella on liikeydystalon luonne, ja Puistotien ympärille on kerätty kulttuurin, hallinnon ja opetuksen rakennuksia.

Keskusta-alueella ei ole RKY-kohteita.

Uudempaa rakennusperintöä keskusta-alueella:

- Kauhajoen Topeeka ja
- Hallintokeskuksen alue.

¹ Mentula 2005, 30–33.

Lapuan, Kauhajoen ja Alavuden keskusta-alueita.

Alavus, Kurikka, Alajärvi, Kauhava ja Ähtäri ovat maakunnan mittakaavassa merkittävän kokoisia hallinnollisia keskuksia.

Alavus (1977)

Alavuden ajallisesti kerrostunut vanhempi keskusta sijaitsee Kirkkotien-Järviluomantien risteyksessä sekä kirkon alueella (RKY-2009). Uudempi kaupallinen keskus on laajentunut kohti länttä.

Valtakunnallisesti arvokas RKY2009-kohte:

- Alavuden kirkko ja Muistojen kappelin alue.

Uudempaa rakennusperintöä keskusta-alueella:

- Alavuden Kirkkotien-Järviluomantien ympäristö.

Alavuden kuntaan kuuluu myös Töysän maaseutumainen keskusta.

Kurikka (1977)

Kurikan liikekeskusta sijaitsee Kurikantien ja Laurintien välissä Kyrönjoen ja rautatien rajaamalla kaistaleella. Rakennuskanta on varsin epäyhtenäistä mutta siihen sisältyy useita yksittäisiä, ilmeikkäitä kohteita.

Keskusta-alueella ei ole RKY-kohteita.

Uudempaa rakennusperintöä keskusta-alueella:

- Kurikan ydinkeskusta
- Talo Aukia.

Kurikan kuntaan kuuluvat myös Jalasjärven ja Jurvan keskustat.

Alajärvi (1986)

Alajärven keskustassa on useita eriluonteisia, pienikokoisia ja tiiviitä alueita. Keskustan ydin on RKY-alue kirkon ja Aaltokeskuksen ympärillä. Liikekeskustaa on rakennettu 1970-luvulta alkaen sen luoteispuolelle.

Valtakunnallisesti arvokas RKY2009-kohte:

- Alajärven kirkko ja kirkonkylän julkiset rakennukset.

Uudempaa rakennusperintöä keskusta-alueella:

- Makasiininkangas.

Kauhava (1986)

Kauhavan liikekeskusta levittäytyy Kauhavanjoen varteen. Julkiset ja kaupalliset rakennukset sijaitsevat pääosin rinnakkain, mutta laajojen ajorata- ja pysäköintialueiden vuoksi alueelle ei synny kaupunkimaista rakennetta.

Keskusta-alueella ei ole RKY-kohteita.

Uudempaa rakennusperintöä keskusta-alueella:

- Kauhavan kirjasto-museo ja nuorisoseurantalo Lehtola
- Valtion virastotalo.

Kauhavaan kuuluvat myös Alahärmän, Korttesjärven ja Ylihärmän keskustat.

Kurikan, Alajärven ja Ähtärin keskusta-alueita.

Ähtäri (1986)

Ähtärin liikekeskusta sijaitsee Ostolantien varrella Ouluveden ja rautatien rajaamalla kaistaleella. Kadun pohjoispäässä on enimmäkseen 1950-luvun rakennuskantaa ja eteläpäässä 1970- ja 1980-lukujen liikerakennuksia.

Valtakunnallisesti arvokas RKY2009-kohde:

- Ähtärin kirkonseutu.

Kirkonseutu on Ähtärin vanha keskusta-alue, joka sijaitsee nykyisestä keskustasta erillään. Alue käsittää 1930-luvun kirkkorakennuksen ja vanhempia liikerakennuksia.

Uudempaa rakennusperintöä keskusta-alueella:

- Ostolantien länsipään hallinto- ja liikerakennukset.

Kuntakeskustat

Etelä-Pohjanmaan kuntien keskustat ovat muodostuneet pääosin ennen tarkasteluajankohdan alkua. Selostukset kuntakeskustojen varhaisesta kehityksestä on esitetty *Etelä-Pohjanmaan maakunnallinen rakennusinventoinnin* (2017) sivuilla 32–33.

Kuntien keskustojen rakennuskannat ovat kaupunkikeskustojen tavoin ajallisesti kerrostuneita. Ajallisesti ja kaupunkirakenteellisesti yhtenäisimpiä keskusta-alueita on Teuvalla, Ilmajoella ja Kuortaneella. Teuvalla ja Kuortaneella tiivis keskusta on kiinnittynyt yhden keskusraitin varteen. Ilmajoella keskustan muodostaa keskustatujen verkosto.

Pienikokoisia mutta persoonallisen luonteen omaavia uudemman rakennusperinnön keskusta-alueita on myös Lappajärvellä, ja vanhoista kuntakeskuksista Alahärmässä.

Isojoella, Soinissa ja Vimpelillä nykyinen, enimmäkseen 1900-luvun loppupuolella valmistunut kuntakeskuksen rakennuskanta on rakentunut kirkon ympärille. Evijärvellä ja Karijoella keskustan merkinä on kunnantalo.

Teuvan, Ilmajoen ja Kuortaneen keskusta-alueita.

ASUINALUEET JA -RAKENNUKSET

Jälleenrakennuskauden asuntorakentaminen

Jälleenrakennuskausi käsittää Suomessa ajanjakson, joka alkoi talvisodan päätyttyä 1940 ja jatkui vähintään vuoteen 1952, jolloin suoritettiin viimeiset sotakorvaukset Neuvostoliitolle. Joillakin alueilla jälleenrakentaminen jatkui jopa 1950-luvun lopulle.²

Olosuhteet olivat rakennusalalle äärimmäisen vaativat: oli rakennettava paljon enemmän, pienemmillä resursseilla ja nopeamassa tahdissa kuin aiemmin. Niukkojen resurssien alla rakennustyössä olennaista oli suunnitelmallisuus ja tärkeysjärjestyksen noudattaminen. Tämä johti rakennusalan voimakkaaseen rationalisointiin, jossa valtiolla oli lainsäätäjänä ja säännöstellijänä eri ministeriöidensä kautta keskeinen ohjaava rooli. Suomen arkkitehtiliitto vastasi rakennusalan käytännön rationalisoinnin kehittämisestä kuten tyyppitalomalleista sekä Rakennustieto-kortistosta, jossa yksittäisiä standardeja ja tyyppitalopiirustuksia alettiin julkaista.³

Asuttaminen toteutettiin kahteen kertaan, talvisodan jälkeen Pika-asutuslailla (1940–1942) ja jatkosodan jälkeen Maanhankintalailla (1945–1958). Pika-asutuslaki toteutui pääsääntöisesti maaseudulla ja koski vain Karjalan siirtoväkeä. Pika-asutusajan laeilla toteutettiin.

Suomessa n. 8000 asutustilaa. Lain toteutus keskeytettiin jatkosodan alettua syksyllä 1941.⁴

Pika-asutusajan rakennusperinnön tunnetuin ilmiö on Ruotsin lahjatalo, joita rakennettiin Suomeen talvella 1940–1941 noin 2000. Ne suunniteltiin Suomessa, rakennettiin ruotsalaisilla talotehtailla ja laivattiin Suomeen elementteinä. Arkkitehti-lehden (2/1941) mukaan Etelä-Pohjanmaan ruotsalaistaloja olisi suunniteltu Kauhajoelle, Teuvalle ja Ylistaroon.⁵ Tämän selvityksen yhteydessä ainut ruotsalaistaloalue löydettiin kuitenkin Seinäjoelta.

- Havukujan talot, Seinäjoki.

Vuonna 1945 säädetty Maanhankintalaki koski sekä siirtokarjalaisia että rintamamiehiä.⁶ Koska maan väestöstä kaksi kolmannesta asui maaseudulla vielä 1950-luvun alussa, keskitettiin jälleenrakentaminen ensisijaisesti sinne. Maaseudun pikainen elvyttäminen oli myös elintarviketuotannon kannalta välttämätöntä. Mm. näistä syistä pientalorakentamisesta muodostui jälleenrakennuskauden asuntorakentamisen vallitseva rakennusmuoto. Maanhankintalain ja lohkomisten sekä rakentamisen seurauksena suomalainen maaseutumaisema muuttui voimakkaasti.⁷

- Esim. Nopankyläntien alue, Kurikka.

Seinäjoen Havukuja; Kurikan Nopankyläntie ja Lapuan Siirilä.

4 Niukko 2017, 29.

5 Niukko 2017, 29.

6 Niukko 2017, 29.

7 Kummala 2004.

2 Kummala 2004.

3 Kummala 2004.

Kaupunkien asuttaminen toteutettiin jälleenrakennuskaudella kaavoituksen keinoin. Koska Maanhankintalain toteutuksessa priorisoitiin siirtokarjalaisia, rintamamiehet muuttivat suurin joukoin taajamiin ja kaupunkeihin. Rintamamieskyliksi ja asevelikyliksi eri puolilla maata kutsutut asuinalueet ovat nousseet jälleenrakennuskauden symboliksi.⁸

- Esim. Härmän-, Aapelin- ja Jussinraittien alue, Seinäjoen Pohja
- Lapuan Siirilän eteläosa
- Ilmajoen Koskenkorvan Asevelikylä.

Jälleenrakennuskauden asuinalueet pyrittiin sijoittamaan ennestään rakentamattomaan ympäristöön. Yleensä tontit muodostivat tiiviitä ruudukkoja, joiden välissä kulki tieverkosto. Olemassa olevien rakenteiden purkamisen välttämiseksi jäykästä ruudukosta voitiin kuitenkin myös poiketa. Kaupungeissa talo sijoitettiin pienen tonttinsa keskiosiin ja kylmä ulkorakennus sen taustalle pihan perälle. Maaseudulla piharakennukset saattoivat olla paljon päärakennusta suurempia ja rakennusten asettelu tontilla oli usein vapaampi.

Jälleenrakennuskauden vallitseva pientalotyyppi oli harjakattoinen, lautaverhoiltu, puolitoistakerroksinen ja rankorunkoinen tyyppitalo eli ns. rintamamiestalo. Se levisi koko Suomeen maaseudulta asutuskeskuksiin ja esikaupunkeihin ja muodostui 1950-luvulla lähes itsestään selväksi omakotitalon malliksi. Kerrostalorakentaminen vilkastui 1950-luvun taitteessa materiaaalipulan

hellittäessä, mutta kaupunkien ja kauppaloitten rakennusmäärä ylitti maaseudun vasta vuonna 1956.⁹

Yllä Antinraitti ja Härmänraitti Seinäjoella;
alla Koskenkorvan Asevelikylä Ilmajoella.

⁸ Niukko 2017, 29–30.

⁹ Kummala 2004.

Teollisuuden asuntorakentaminen

Teollisuusyritykset toimivat aktiivisina asuntorakentajina teollistumisen alusta 1960-luvulle asti. Tarjoamalla työntekijälleen asunnon yhtiö pyrki varmistamaan työntekijän keskittymisen työntekoon. 1950-luvulla teollisuus kasvoi mm. sotakorvausten myötä, ja rakennuttaminen oli laajaa. Työntekijäintensiiviset rauta- ja terästeollisuus sekä valtion yhtiöistä Valtion rautatiet olivat erityisen suuria rakennuttajia.¹⁰

- Teoran talot, Lapua, 1949
- VR:n asuinkerrostalot, Seinäjoki
- Lääkäreiden asuintalot, Marttila, Seinäjoki, 1957, arkkitehti Jonas Cedercreutz.

Rakennuttamisen asemesta yhtiö saattoi tarjota työntekijöilleen edullisen tontin. Tämän seurauksena muodostui työväen asuntoalueita, joiden rakennuskanta on yleensä ajallisesti varsin yhtenäinen mutta yksittäisten rakennusten puolesta vaihteleva.

- Kapernaumin pientaloalue, Seinäjoki
- Marttilan asuinalue, Seinäjoki
- Siirilän pohjoisosa, Lapua.

Oma lukunsa ovat tehtaan johtajien itselleen rakennuttamat asuinrakennukset.

- Tuomirinta / Lagerstedt, Nurmo, 1930-luku, E. A. Lagerstedt
- Kontusaaren talo / Kaarakka Seinäjoella, 1932, Kontusaaren Rakennustoimisto Oy

¹⁰ Putkonen 2017, 229, 237.

- Luhtalan talo / Jokitörmä / Talo Aukia Kurikassa, 1954, 1960, arkkitehti Aarno Ervi; 1971, Riia Hakola
- Laitakari, Ähtäri, 1950, Arkkitehtuuritoimisto Unto Ojonen.

Sosiaalinen asuntorakentaminen

Asuntotuotannon valtuuskunta eli Arava perustettiin vuonna 1949. Valtion elin järjesti halpakorkeisia lainoja asuntotuotantoon. Rahoituksen ehtoihin liittyi sosiaalinen elementti, jonka vuoksi asuntojen käyttö ja luovutus oli ja on edelleen eri tavoin rajoitettu. Aravajärjestelmän tarkoituksena oli saada asuntotuotanto käyntiin erityisesti kaupunkitaajamissa.¹¹

1960-luvun alkupuolella suuret ikäluokat tulivat työikäisiksi, mikä käynnisti voimakkaan kaupungistumisen aallon. Maalta muutettiin kaupunkeihin töiden perässä. Arava lievitti valtaisaan asuntopulaa, mutta kohdistui kuitenkin paremmin toimeentuleviin kansanosiin, koska vasta 1960-luvun lopussa Arava ulotettiin myös vuokra-kohteisiin. 1950-luvun uudisasunnoista kolmasosa rakennettiin Aravan rahoituksella. Useat rakennusyhtiöt erikoistuivat aravatuotantoon, ja kohteet olivat sekä kerros- että pientaloja. Lainoja saattoi saada myös ns. hartiapankkirakentamiseen.¹²

- Ensimmäinen Seinäjoella : Kortteli 26 (alk. 1954).

1960-luvulla yleistyivät matalat tyyppitalot. 1960-luvulla teollisen asuntotuotannon volyymi oli suuri, mutta elin-

¹¹ Kummala 2005, 27.

¹² Lehtinen 2012; Leinonen 2015.

VR:n asuinkerrostalot, Marttila ja Kapernaumi Seinäjoella.

tason nousun myötä myös kiinnostus pientaloasumista kohtaan kasvoi. Teollinen pientalojen valmistus oli keino tehdä pientalosta hintansa puolesta kilpailukyinen vaihtoehto kerrostaloasumiselle.

- Jussinraitin aravatalot, Seinäjoki, 1960-luvun loppu, arkkitehti Hannu Valkama ja rkm Matti Valtari.

Myöhemmin pientalorakentamisen rinnalle tuli pikku hiljaa elpyvä kerrostalotuotanto, joka mahdollisti tehokkaamman maankäytön ja pienasuntojen rakentamisen. 1950-luvulla rakennetusta Suomen asuntokannasta kolmasosa rakennettiin aravalainoituksen turvin. Seuraavina vuosikymmeninä Aravan rooli oli edelleen tärkeä kaupungistumisen aiheuttaman asuntojen tarpeen täyttämässä. Asuntotuotanto painottui yhä vahvemmin kerrostaloihin.¹³

- Upan Koulukadun kerrostalot, Seinäjoki

Kaupungin asuntotuotanto:

- Lapuan Lempintien rivitalot, 1997, arkkitehti Helena Teräväinen ja rakennusarkkitehti Kirsi Tamppari

Opiskelija-asuntosäätiöt:

- Seinäjoen Marttilan kortteeri, 1980–1990-luvut.

Vapaarahoitteinen asuntorakentaminen

Toisen maailmansodan jälkeen yhteiskunnassa virisi ajatus asuntosäästämisestä. Ensimmäisenä Suomessa asuntolainoja ryhtyi tarjoamaan Turun Työväen Säästöpankki 1949. Tätä ennen asuntoja olivat ostaneet käy-

tännössä vain ne, joilla oli varaa maksaa asunnon koko hinta, tai uudisrakennuksessa koko omarahoitussuus kaupantekohetkellä. Asuntosäästöjärjestelmästä muodostui vastaus etenkin niille keskituloisille mutta vähävaraisille perheille, jotka Arava-järjestelmää luotaessa oli unohdettu.¹⁴

1960-luvulla asuntosäästämisestä tuli asunnon hankinnan pääasiallinen tapa, ja rakennuttajat kytkivät uustuotantonsa pankkien asuntosäästöjärjestelmiin. Tämä joudutti osaltaan suomalaisten kaupunkien ja kirkonkylien omistusasuntovaltaistumista. Lainoittamisen vakuusjärjestelmä johti kuitenkin tilanteeseen, jossa ammattimaiset rakennusliikkeet syrjäyttivät asukkaat rakentamisen prosessista.¹⁵ Grynderirakentamisesta aiheutuneita epäkohtia hillitsemään luotiin vuonna 1966 perustetussa Asuntohallituksessa 1976 kilpailuohjesäännöt.¹⁶

1970-luvun lopulta alkanutta ajanjaksoa on asuntopolitiikassa kutsuttu asuntotuotannon privatisoitumisen kaudeksi. Tällä on ennen kaikkea viitattu vapaarahoitteisen tuotannon kasvuun aravarakentamisen kustannuksella. Kun määrällinen asuntopula näytti selätetyn, saattoi valtio leikata aravamäärärahojaan. Siinä missä yli puolet rakennetuista asunnoista oli 1970-luvulla ollut aravarahoitteisia, oli vastaava osuus 1980-luvulla enää keskimäärin 40 prosenttia. Vuodesta 1980 lähtien omistusasuvien tuotantomäärä painui pysyvästi alle 15 000 ja vuodesta

¹⁴ Puro, 137.

¹⁵ Puro, 140–145.

¹⁶ Puro, 152, 163.

Kortteli 26, Jussinraitin aravatalot ja Upan Koulukadun kerrostalot Seinäjoella.

1993 alle 5 000:n. Samalla vuokra-aravien osuus kaikesta aravarakentamisesta kasvoi 1980-luvun kuluessa ensin 50 prosenttiin ja 1990-luvulla jo yli 80 prosenttiin.¹⁷

- Pohjan pientaloalueen Joukahaisensola, Seinäjoki.

1970-luvun puolivälin jälkeen elintason nousu vaikutti tilanteeseen, jossa asuntotuotannon volyymit alkoivat siirtyä kerrostaloista pientaloihin. Kaupunkien keskuksissa suosittiin aiempaa enemmän pienkerrostaloja. Uudiskohteissa valinnanvapaus lisääntyi, ja tulevat asukkaat pääsivät itse valitsemaan asuntoon pintarakenteita ja kiintokalusteita.¹⁸ Myös omakotirakentaminen irtosi tyyppisuunnittelusta, joskin niiden ulkoasuja pyrittiin pitämään yhtenäisinä asemakaavoituksen keinoin.

- Villa Hauta-aho, Seinäjoki, 1983, Alvar Aallon toimisto.

Vapaa-ajan asuminen

Vapaa-ajanasunnot olivat ennen toista maailmansotaa ylemmän luokan kulttuurista. Vielä tarkasteluajan alussa 1930-luvulla loma-asunnot olivat enimmäkseen yläluokan huviloita, joihin siirryttiin kesän ajaksi yhdessä palvelusväen kanssa.

- Akateemikko Kustaa Vilkkunan kesäpaikka Lappajärvellä, 1930–1950-luvut

Kulttuuri oli kuitenkin muuttumassa. Liikenneyhteyksien paraneminen, yhteiskunnan vaurastuminen sekä vapaa-ajan lisääntyminen elinkeinoelämän muutosten myötä johti uudelleenlaiseen vapaa-ajan rakentamiseen. Jo 1930-luvulla kehitetty uusi rakennustyyppi, kevyt-rakenteinen viikonloppumaja eli kesämökki, yleistyi sotien jälkeen ja erityisesti 1960-luvulta lähtien. Muutamassa vuosikymmenessä järvien rannoille rakennettiin puoli miljoonaa vapaa-ajan asumusta. Toisin kuin huviloiden, mökkien varustelutaso oli vaatimaton. 1940–1960-lukujen mökit olivat pieniä myöhempiin mökkeihin verrattuna.¹⁹

Mökit on yleensä sijoitettu vapaasti omille pienille tonteilleen. Mikäli tontti sijaitsee rannassa, rantaan on tyyppillisesti rakennettu oma tai yhteisön yhteinen sauna.²⁰ Alkuun rantapalstoja sai myydä ja mökkejä rakentaa vapaasti. Vuodesta 1969 lähtien rantakaavoituksella alettiin hillitä ja suunnata mökkirakentamista niin, että rantoja jätettäisiin myös rakentamattomiksi.

Maakunnan keskeisiä vapaa-ajan asumisen alueita on muiden muassa Lappajärvellä, Alajärvellä, Evijärvellä, Ähtärinjärvellä, Niemiesvedellä ja Hankavedellä, Kuortaneenjärvellä ja Nummijärvellä. Ennen maakunnallisen yhteenvedon tekoa näistä on kuitenkin tehtävä laajempia paikallisia inventointeja. Koska kesämöккеilyn ominaispiirteisiin kuuluu oma rauha ja itse rakentaminen, myös yksittäiset pistekohteet saattavat kuvata tarkasti vapaa-ajan asumisen ilmiötä.

¹⁹ Kurri 2009.

²⁰ Kurri 2009.

Lempintien rivitalot Lapualla sekä Marttilan kortteeri ja Pohjan pientaloalueen Joukahaisensola Seinäjoella.

¹⁷ Puro, 165.

¹⁸ Puro, 167–168

USKONNONHARJOITTAMISEEN LIITTYVÄT YMPÄRISTÖT

Kirkkoympäristöt ja hautausmaat

Kirkkoympäristöt ovat keskeinen osa suomalaista kulttuuriympäristöä. Etelä-Pohjanmaalla kirkot ovat monin paikoin säilyttäneet asemansa kuntakeskuksen maisemallisina kiintopisteinä.

Valtakunnallisesti arvokkaita uudemman rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- *Lakeuden ristin kirkko ja seurakuntakeskus* kohteessa Seinäjoen Aalto-keskus. 1960, arkkitehti Alvar Aalto.
- *Törnävän siunauskappeli* kohteessa Törnävän ruukinkartanon alue. 1979, arkkitehti Heikki Taskinen.
- *Ähtärin kirkko* kohteessa Ähtärin kirkonseutu. 1937, arkkitehti Bertel Liljeqvist.
- *Kauhajoen Nummijärven kirkko*. 1934, arkkitehti Matti Björklund (Visanti).
- *Siunauskappeli* kohteessa Ilmajoen kirkko ja kirkonseutu. 1939, arkkitehti Kauno S. Kallio.
- *Seurakuntatalo* kohteessa Jalasjärven kirkkoym-
päristö. 1939, arkkitehti Yrjö Vaskinen.
- *Alajärven seurakuntatalo* kohteessa Alajärven
kirkko ja kirkonkylän julkiset rakennukset. 1967,
arkkitehti Alvar Aalto.

Enemmistö kirkkoympäristöjen uudemmissa kirkoista on 1950-luvulta. Moni niistä on rakennettu vanhemman, palaneen kirkon paikalle, kuten esimerkiksi Kauhajoella, Teuvalla, Lapuan Kauhajärvellä ja Tiistenjoella.

Seurakuntien uudemmat pääkirkot ovat tyypillisesti tiili- tai betonirunkoisia ja kyläkirkot puusta. Poikkeuksiin kuuluu esimerkiksi Kitinojan tiilestä muurattu kyläkirkko.

Kirkkoon liittyy usein kellotapuli ja toisinaan muita rakennuksia ja rakenteita kuten hautakappeleita ja muistomerkkejä. Lisäksi kirkkoa ympäröi olennaisena osana hautausmaa puistoinen ja aitauksineen. Erillinen hautausmaa voi sijaita myös kauempana kirkosta ja kuntakeskuksesta.²¹

1900-luvun alussa alettiin kiinnittää huomiota hautausmaiden sisäiseen arkkitehtuuriin. Hautausmaa-alueelle oli laadittava asemakaavakartta vuodesta 1927 lähtien. Hautausmaat nousivat yleiseen tietoisuuteen sotien jälkeen 1940–1950-luvuilla, kun niille perustettiin sankarihautausmaita. Kirkkopuistot hautausmaineen ovat usein alueen merkittävin puistomainen elementti hoidettuine puineen, pensaineen ja istutuksineen.²²

Vaikuttavia kuntakeskusten kirkkoja:

- Teuvan uusi kirkko, 1953, arkkitehti Elsi Borg. Altaritaulun maalasi taiteilija Tove Jansson. Varsinaisen hautausmaa sijaitsee tien toisella puolella.
- Kauhajoen kirkko, 1958, arkkitehti Veikko Launis. Kirkon yleishahmo muistuttaa kansillaan seisovaa Raamattua. Vanhan kirkkopuiston keskellä on myös monimuotoinen kirkkomaa, jossa mm. laaja sankarihautausmaa.

²¹ Niukkanen 2017, 34.

²² Niukkanen 2017, 35–36.

Teuvan ja Kauhajoen kirkot.

Kappeliseurakuntien pieniä kirkkoja:

- Kauhajoen Kauhajärven kirkko, 1951, Jaakko Pelto. Kirkko muistuttaa Matti Visannin Nummijärvelle suunnittelemaa kirkkoa. Hautausmaa 1930-luvulta.
- Lapuan Kauhajärven kirkko, 1983. Tapulin suunnitteli Alvar Aalto 1923. Hautausmaa käytössä vuodesta 1869.
- Lapuan Tiistenjoen kirkko, 1953. Kumparesijainti korostaa tärkeää maisemallista roolia.
- Kitinojan kirkko Ylistarossa, 1952, arkkitehti Kauno S. Kallio. Hautausmaa vuodesta 1946.

Kansankirkkoon kuulumattomien hautausmaita alettiin perustaa Suomessa vuonna 1923 säädetyn uskonnonvapauslain myötä. Niitä on ainakin Jurvassa ja Teuvalla.

- Teuvan hautausmaa Rauhanmaa, 1928. Vuonna 1959 alueelle rakennettiin kappelimainen Rauhanmaja.

Muut uskonnon harjoittamiseen tarkoitetut rakennukset

Rukoushuoneita rakennetaan hengellisiä tilaisuuksia varten. Ne ovat joko luterilaisen kirkon tai herätysliikkeiden kokoontumistiloja, joita ei ole vihitty kirkoiksi (ortodoksia rukoushuoneita nimitetään tsasounoiksi). Rukoushuoneet ovat kirkkoa vaatimattomampia, Etelä-Pohjanmaalla usein seurantaloja tai pieniä kouluja muistuttavia pusia rakennuksia.

Valtakunnallisesti arvokkaita uudemman rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- *Lapuan tuomiokirkon ympäristöön kuuluva seurakuntatalo. 1954, arkkitehti Kauno S. Kallio.*

1930-luvun jälkeen valmistuneisiin luterilaisiin rukoushuoneisiin kuuluu esimerkiksi paikallisesti arvokas Karrijoen Myrkyn luterilaisen evankeliumiyhdistyksen rukoushuone (1948).

Erillisten hautausmaiden yhteydessä olevia siunauskappeleita:

- Lapuan Simpsiön siunauskappeli, 1930, arkkitehti Kauno S. Kallio.

Herätysliikkeiden, vapaaseurakuntien ja luterilaisen kirkon ulkopuolisten kirkkokuntien kirkkojen ja kirkollisten rakennusten joukkoon kuuluvat mm.

- Lapuan ortodoksinen, pyhittäjä Serafim Sarovilaisen rukoushuone, 1962, arkkitehti Ilmari Ahonen.
- Ylihärman Vapaaseurakunta, 1940-luku.

Jälleenrakennuskaudelta lähtien uskonnollisten rakennusten keskiöön alkoivat nousta seurakuntatalot.

Toiminnassa olevia seurakuntataloja:

- Ilmajoen Koskenkorvan seurakuntatalo, 1951. Rakennuksesta piti alun perin tulla kirkko.
- Isojoen seurakuntatalo, 1960, arkkitehti Veikko Larkas
- Alavuden seurakuntatalo, 1964, arkkitehti Touko Saari

Entisiä seurakuntataloja:

- Ähtärin Sininen talo, 1934, arkkitehti Elsi Borg, nykyisin taidekeskuksena.

Kitinojan kirkko Ylistarossa sekä Simpsiön siunauskappeli ja ortodoksinen rukoushuone Lapualla.

Pappiloita:

- Evijärven Teltamola, 1954, rkm Rikhard Sulkakoski.

1960-luvulta lähtien valmistui myös seurakuntakeskuksia, joissa seurakunnan toimisto- ja juhlatilojen lisäksi oli kirkkosalia muistuttava seurakuntasali.

- Kurikan seurakuntakeskus, 1968, arkkitehti Pekka Pitkänen.

HALLINNON YMPÄRISTÖT

Kuntahallinnon rakennukset

Kuntien ja kaupunkien 1930–1990-lukujen hallintorakennukset liittyvät vuosisataiseen hallintorakentamisen jatkumoon. Etelä-Pohjanmaan vanhin hallintorakennukseksi suunniteltu ja kunnan edelleen käytössä oleva rakennus on 1920-luvulta ja sijaitsee Lapualla.

Valtakunnallisesti arvokkaita uudemman rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- *Seinäjoen kaupungintalo Aalto-keskuksessa. 1962, arkkitehti Alvar Aalto. Maakunnan ensimmäinen ja toistaiseksi ainut kaupungintaloksi suunniteltu rakennus.*
- *Alajärven kaupungintalo, ent. kunnantalo, kohteessa Alajärven kirkko ja kirkonkylän julkiset rakennukset. 1967, arkkitehti Alvar Aalto.*

Useimmissa kunnissa kunnantalona toimii varta vasten kunnantaloksi suunniteltu rakennus. Julkiset kohteet suunniteltiin lähes poikkeuksetta yksilöllisin piirustuksin. Enemmistö maakunnan kunnantaloista on valmistunut 1960–1990-luvuilla.

Tarkasteluajan vanhimmat edelleen toiminnassa olevat kunnantalot ovat 1950- ja 1960-luvulta. 1950-luvun kunnantalot ovat vielä perinteisen näköisiä satulakattoisia ja rapattuja tiilitaloja.

- Ähtärin kaupungintalo, 1951, arkkitehti Aarno Raveala

Koskenkorvan vanha seurakuntatalo Ilmajoella sekä Soinin seurakuntatalo ja Kurikan seurakuntakeskus.

1960-luvun kunnantaloissa näkyy jo arkkitehtuurin uusi abstraktimpi ilmaisu, jonka taustalla on kansainvälinen modernismi.

- Ilmajoen kunnantalo Säästölä, 1965, arkkitehdit Marja ja Keijo Petäjä
- Lappajärven kunnanvirasto, 1969.

Moni kunnantalo edustaa 1980-luvun veistoksellista pu-natiiliarkkitehtuuria, jonka yhtenä esikuvana voi pitää Alvar Aallon suunnittelemaa Säynätsalon kunnantaloa (1952).

- Kauhajoen kaupungintalo, 1983, arkkitehti Arto Sipinen
- Kuortaneen kunnantalo, 1983, Arkkitehtitoimisto Seppo Autio Ky.

Omaa, tyypillisemmin anonymi- virastorakennuksiin sovellettua hallintorakennustyyppiä edustavat

- Korttesjärven kunnanvirasto, 1970-luku.

Lisäksi kunnantaloina toimii alun perin toiseen käyttöön valmistuneita rakennuksia:

- Kurikan kaupungintalon toiminta vanhassa 1930-luvun teollisuusrakennuksessa Velsassa vuodesta 2012 lähtien (nykyisin vain tekninen osasto).
- Teuvalla Syrenin talo, 1934. Alun perin asuin- ja liikerakennus, toimi kunnantalona vuoteen 2018.

Kuntaliitosten yhteydessä myös uudempiä kunnantaloja on poistettu hallintokäytöstä. Niistä on tullut muun muassa monitoimitaloja, palvelutoimistoja tai yksityistä yritystilaa.

- Kauhajoen entinen kunnantalo, nyt kansalaisopistona, 1953, Arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä ja Martas
- Jalasjärvi-talo, Jalasjärven entinen kunnantalo (Kivirinne), n.1975, arkkitehtitoimisto Veikko Voutilainen & Co
- Peräseinäjoen entinen kunnantalo Terästalo, 1988, arkkitehti Antti Katajamäki.

Ähtärin ja Kauhajoen kaupungintalot sekä kaupungin toimipiste Kurikassa.

Valtionhallinnon rakennukset

Suomeen on rakennettu satoja valtion virastotaloja. Niihin kuuluvat valtion siviilihallintoon, erityisesti kirjalliseen toimistotyöhön, suunnitellut rakennukset sekä esimerkiksi postin, poliisin, ja oikeuslaitoksen tilat, jotka usein sijoitettiin samaan rakennukseen. Verotoimiston tilat olivat kunnan vastuulla. Virastotalot suunniteltiin pääosin Rakennushallituksen suunnitteluosastossa, vaikka kaikista valtionhallinnon rakennuksista omalla osastolla suunniteltiin niukimmillaan vain kuudesosa. Rakennushallitus lakkautettiin 1995.²³ Etelä-Pohjanmaalle varsinaisia valtion virastotaloja on rakennettu 1960-luvulta alkaen, yhteensä 13 kpl.

1960-luvulla virastorakentamisessa ryhdyttiin painottamaan yhä enemmän rakennuskustannusten minimointia. Vuonna 1966 Rakennushallituksen suunnitteluosastoon perustettiin erityinen teknillistaloudellinen toimisto. Valtion virastotaloista suurin osa kuului neljästä käytössä olleesta laatuluokasta kolmanteen, joka vastasi sosiaalisessa asuntotuotannossa käytettyä nk. Arava-standardia. Luokan III rakennuksissa tuli käyttää tavanomaisia rakenteita ja taloteknisiä laitteita.²⁴

²³ Manninen 2018, 3.

²⁴ Manninen 2018, 41–43.

Valtakunnallisesti arvokkaita uudemman rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- *Valtion virastotalo Seinäjoen Aalto-keskuksessa. 1967, arkkitehti Alvar Aalto.*

Entisiä valtion virastotaloja:

- Kauhajoki, 1963, arkkitehdit Airi ja Mauri Karkulahti
- Kauhava, 1974, arkkitehti Matti Hirvonen
- Ylistaro, 1989, arkkitehtitoimisto Kari Järvinen ja Timo Airas.

Muita valtionhallinnon kohteita:

- Ilmajoen Putka, ent. poliisilaitos, putka ja putkan vartijan asunto, 1937
- Oikeustalo, Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeus, Marttilan alueella Seinäjoella, 1996, Arkkitehtitoimisto Salmenkivi Mäkelä Havas Oy.

Entiset valtion virastotalot Kauhajoella, Kauhavalla ja Ylistarossa.

KULTTUURIN YMPÄRISTÖT

Kulttuurikohteisiin kuuluu kirjastoja, museoita ja muita näyttelytiloja, teattereja, seurantaloja, tanssilavoja ja kulttuurikeskuksia. Laki taiteen edistämisestä 1968 edellytti kaupunkien rakennuttavan kulttuurirakennuksia.²⁵ Etelä-Pohjanmaan kunnat ovat vastanneet tarpeeseen vuorollaan kaupungeiksi noustuaan.

Valtakunnallisesti arvokkaita uudemman rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- *Seinäjoen Aalto-kirjasto Aalto-keskuksessa. 1965, arkkitehti Alvar Aalto.*
- *Seinäjoen kaupunginteatteri Aalto-keskuksessa. 1987, arkkitehdit Alvar Aalto ja Elissa Aalto.*
- *Törnävän paviljonki Törnävän ruukinkartanon alueella.*
- *Alajärven kirjasto kohteessa Alajärven kirkko ja kirkonkylän julkiset rakennukset. 1991, Aallon toimisto.*
- *Lapuan Patruunatehdas. 1910-luvulta alkaen rakentuneissa tiloissa sijaitsee mm. teatteri ja taidemuseo. Käyttötarkoituksen muutos 1990-luvulla mm. arkkitehdit Helena Teräväinen (yleissuunnittelu) ja Juha Leiviskä (taidemuseo).*
- *Nelimarkka-museo kohteessa Nelimarkka-museo ja Eero Nelimarkan huvila. Hilding Ekelund 1964, Käpy ja Simo Paavilainen 1997.*

25 Niskanen 2017, 165.

Kirjastot, museot ja muut näyttelytilat

Nykyisenkaltaista kirjastotoimintaa on kehitetty 1800-luvulta lähtien ja nykyisen lain mukaan jokaisen kunnan on tarjottava kirjastopalveluja. Kunnallisten kirjastojen ohella on olemassa lukuisa joukko erikoiskirjastoja, jotka kuitenkin harvoin sijaitsevat omissa rakennuksissaan.²⁶ Etelä-Pohjanmaalla keskustojen ja taajamien alueille sijoittuu useita kunnallisina kirjastoina toimivia tai toimineita rakennuksia.

- Kurikan kirjasto, 1982, arkkitehti Saara Juola
- Kauhavan kirjasto ja museo, 1988, arkkitehti Saara Juola.
- Kauhajoen kirjasto Knuuttila, 1989, arkkitehti Touko Saari ja sisustusarkkitehti Marka Karppanen.

Alun perin toiseen käyttöön valmistuneita nykyisiä kirjastoja (molemmat ovat entisiä kansakouluja):

- Kuortaneen kirjasto Kumaja, 1941, rkm F. Rekola
- Teuvan Kirjasto, 1930-luvun loppu.

Museot ja muut näyttelytilat:

- Eduskuntamuseo, Sanssin koulu, Kauhajoki, 1929
- Suksitehdas ja pesäpallomuseo, Vimpeli, 1946, 1950-, 1960- ja 1990-luvut
- Pirkanpohjan taidekeskus Ähtärissä: Sininen talo 1934, arkkitehti Elsi Borg, ja Punainen talo 1995, arkkitehti Kimmo Levanto.

Tarkasteluaikana perustettiin myös useita kotiseutumuseoita. Niden rakennuskanta on kuitenkin pääosin

26 Niskanen 2017, 170.

Kirjaston ja muita kulttuuritiloja käsittäviä rakennuksia Kauhavalla, Kauhajoella ja Ähtärissä.

vanhempaa. Kotiseutumuseot on käsitelty 2017 valmistuneessa maakunnallisessa inventoinnissa.

Seurantalot, tanssilavat ja kulttuurikeskukset

Seurantalot ovat alueensa monimuotoisia toimintakeskuksia, jotka käsittävät juhla- ja liikuntatilan lisäksi usein näyttämön. Seurantalo saattaa olla ainoa paikkakunnan kokoontumistila ja alueen fyysinen ja henkinen maamerkki, jota käyttävät omistajayhdistysten lisäksi muutkin yhteisöt ja yksityiset ihmiset.²⁷

Etelä-Pohjanmaa on yksi Suomen kolmesta maakunnasta, joissa on eniten seurantaloja. Seurantaloiden rakentamisen huippuaika oli 1900–1920-luvuilla, joskin muutamia kohteita valmistui vielä 1930-luvun puolella ja myöhemminkin.²⁸ Näihin maakunnan uudempiin kohteisiin kuuluu nuorisoseurantaloja, työväentaloja, suojeluskuntataloja sekä yksi maa- ja kotitalousnaisten talo. Muutamia kohteita, erityisesti vanhoja kansakouluja, on lisäksi jälkikäteen muutettu seurantaloiksi.

- Yhteistalot, esim. Maakuntatalo, 1958, Suunnittelu Oy E. Niemelä. Maakunnan yhdistysten yhdessä rakennuttama kulttuuritalo, jossa oli maakunnan ensimmäinen uimahalli.
- Työväentalot, esim. Ilmajoen työväentalo Kansantalo, 1938.
- Suojeluskuntatalot, esim. Kiistola Ylihärmässä, 1944, ja Soinin Lottala, 1939, rkm Kalle Lehtinen.

- Nuorisoseurantalot, esim. Teuvan nuorisoseurantalo, 1950 ja Kauhavan Lehtola, 1955, Rakennusmestari Lauri Jalonen.

Tanssilavakulttuuri sai alkunsa yhdistysten ja seurojen järjestämästä iltamatoiminnasta.

- Halkosaaren tanssilava, Lappajärvi, 1961, rkm Nestori Viinamäki
- Mustikkavuoren tanssilava, Ähtäri, 1955
- Kukun Maja, Kuortane, 1952.

Tanssilavoihin kuuluvat myös esimerkiksi Kauhajoen Kasino (alk. 1954) ja Mietaan nuorisoseura (1964), jotka ovat aikojen saatossa varsin raskaasti muuteltuja ja siksi vain paikallishistoriallisesti arvokkaita.

Myös kunnalliset kulttuurikeskukset periytyvät seuratoiminnasta. 1970-luvulta lähtien kunnat alkoivat rakentaa aatteellisesti riippumattomia kulttuuritaloja.²⁹ Kulttuurikeskukset tehtiin 1970–1980-luvuilla uudisrakennuksiin ja 1990-luvulta alkaen yhä useammin käytötarkoituksen muutoksina vanhoihin teollisuusrakennuksiin.³⁰

- Ähtärin kulttuurikeskus, 1985, arkkitehti Saara Juola
- Alavuden kulttuurikeskus Kulttis, 1987.

Teuvan nuorisoseurantalo, Seinäjoen Maakuntatalo ja Halkosaaren tanssilava Lappajärvellä.

27 Pakkala 2019.

28 Pakkala 2019.

29 Niskanen 2017, 165.

30 Niskanen 2017, 184.

LIKETOIMINNAN YMPÄRISTÖT

Liikerakennukset

Valtakunnallisesti arvokkaita uudemman rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- *Osuuskauppa kohteessa Vimpekin kirkko ja kirkonseutu, 1941.*

Liikerakennukset sijoituivat ennen autoistumista pääosin kaupunkien ja kylien keskustoihin. 1970-luvulta alkaen ja erityisesti 1990-luvulla kiihtyen kaupan toimintoja on alettu sijoittaa liikennevirtaperusteisesti suurten liikenneväylien liittymiin keskustojen ulkopuolelle. Maakunnan tunnetuin kaupallinen keskittymä, Kyläkauppa Veljekset Keskinen, sijaitsee Alavuden Tuurissa. Hallitseva osa alueen rakennetusta ympäristöstä on kuitenkin valmistunut selvityksen kohdeajan jälkeen eikä sisällä rakennetun ympäristön näkökulmasta arvokkaita osia.

Tyypillinen Etelä-Pohjanmaan keskustaajaman liikerakennus on kaksikerroksinen, puu- tai tiilirunkoinen asuin- ja liiketalo, joka on rakennettu 1930- ja 1960-lukujen välisenä aikana. Näiden kokonaisuuksia sijaitsee usean kunnan ja kaupungin keskustassa (ks. luku *Keskusta-alueet*). Uusien liikerakennusten koko kasvoi 1970-luvulta alkaen yksi- tai kaksikerroksisesta talosta kokonaisen korttelin kattaviin kaupan yksiköihin. Maakunnan monipuolisin kaupallinen keskittymä sijaitsee Seinäjoen keskustassa.

Suurimpia ja näyttävimpiä kokonaisuuksia:

- Seinäjoen Kauppakadun
- Kauhajoen Topeen
- Lapuan Kauppakadun
- Teuvan Porvarintien ja
- Kuortaneen Keskustien varsilla.

Pienempiä myös:

- Ilmajoen Ilkantie ja
- Alavuden Järviluomantie.

Maaseudun vanhat liikerakennukset ovat nykyisin usein kaupakäytöstä poistettuja, joko asuinkäytössä tai tyhjiillään. Monet niistä ovat kuitenkin tunnistettavissa kaupparakennuksiksi säilyneiden näyteikkunoiden vuoksi.

Liikerakennuksista edustavimpia ovat tyypillisesti pankkirakennukset, joiden arkkitehtuurilla on ilmaistu yhtiön vakavaraisuutta.

1930-luvun Säästöpankkirakennuksia:

- Alavudella, 1930, arkkitehti Hanna-Liisa Kalliala
- Ilmajoella, 1937, arkkitehti E. Paalanen, ja
- Kauhajoella (Jauhopeukalo), 1934.

1950-luvun pankkirakennuksia:

- Ulkoasultaan yhtenäiset SYP:in talot Lapualla (1953) ja Kauhajoen Topeakalla (Pankkila / Joentörmä 1956), arkkitehti Jaakko Tähtinen
- Säästöpankki Ähtärissä (vanha Säästöpankki), 1955, arkkitehti Olavi Kivimaa

Keskustan liikerakennuksia Teuvalla, Lapualla ja Kauhajoella.

- Osuuspankki Teuvalla, 1950, ja
- osuuskassatalo Lapualla (Lapuan Sähkö Oy), 1948.

Uudempi edustava:

- Osuuspankki Lapualla, 1994, arkkitehtitoimisto Nurmela-Raimoranta-Tasa.

Hotellit

Hotellit ovat tyypillisesti liittyneet kaupunkikulttuuriin. Siten ne sijoituivat ennen autoistumista pääosin kaupunkien keskustoihin, joskin rauhallisuuden tai erityisen maisemapaikan vuoksi niitä saatettiin sijoittaa myös keskustojen ulkopuolelle. Kauppaloihin ja pienempiin kuntakeskuksiin hotelleja alettiin rakentaa Suomen vaurastuessa ja kotimaan matkailun yleistyessä erityisesti 1970-luvulta alkaen. Vaatimattomampia majoitustaloja on kutsuttu matkustajakodeiksi. Matkailijoiden vuoksi hotelleilla on aina ollut painava merkitys alueen identiteetin rakentamisessa.

- Vanha-Tontti, Ilmajoen kantakrouvi, 1938
- Hotelli Scandic / Mandinkulma Seinäjoella, 1963, arkkitehti Touko Saari
- Hotelli Sorsanpesä Seinäjoella, 1971 arkkitehti Kauko Tiihonen, 1975 arkkitehti Touko Saari
- Ähtärin Hotelli Mesikämmen, 1976, arkkitehdit Timo ja Tuomo Suomalainen. Läheisyydessä myös Ähtärin eläinpuisto ja ulkoilureitistö.
- Hotelli Kivitippu Lappajärvellä, 1989, 1997, arkkitehtitoimisto Juha Larkas & Co Ky; Parkatti & Salonen Oy Uniplan.

Osuuspankki Lapualla sekä hotelli Mesikämmen Ähtärissä ja Sorsanpesä Seinäjoen Törnävällä.

TEOLLISUUSYMPÄRISTÖT

Teollisuusympäristöjen rakentaminen oli tarkasteluajalla kiihkeää. Tämä liittyi muun muassa ulkomaankaupan sääntelyn purkamiseen ja kuljetusreittien valtiojohtoiseen kehittämiseen, ja johti Suomen mittavaan talouskasvuun. Etelä-Pohjanmaan teollisuusympäristöjen toimialat ovat painottuneet alueellisesti, mutta liittyvät korostuneesti puu-, metalli- ja tekstiiliteollisuuteen.

Yksi maakunnan 1900-luvun alkupuolen ja keskivaiheen teollisuuskeskittymistä oli Kurikassa, jonka painopiste oli puunjalostusteollisuudessa. Kauhajoella teollisuus oli vastaavasti painottunut huonekaluihin. Vuosisadan loppupuolella yksittäiset teollisuuden toimijat ovat kasvaneet ja kaavoittamisen myötä keskittyneet varsinaisille teollisuusalueille liikenneverkkojen solmukohtiin. Tarkasteluajan lopussa teollisuuden merkittävin keskittymä on asettunut Seinäjoen alueelle.

Valtakunnallisesti arvokkaita uudemman rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- **Valtion viljavarasto, Seinäjoki.** 1938 alkaen 1980-luvulle. Rakennushallituksen insinööri Kalle Elo ja arkkitehti Väinö Vähäkallio.
- **Kurikan lakkitehdas, turkistehdas Modifur ja Koiviston mylly** kohteessa Panttilan kylä ja Kurikan lakkitehdas. Lakkitehtaan alueella arkkitehti Aarne Ervi; Modifurin tehdas rakennusmestari Matti Antila. Kaikki pääosin 1930- ja 1940-luvulta.
- **Lapuan Patruunatehdas.** 1910-luvulta alkaen.

Teollisuusympäristöjen suunnittelua ovat yleensä ohjanneet niissä valmistettavien tuotteiden tuotantoprosessit.

Vaatimukset laajoista, yhtenäisistä tuotantotiloista ja luonnonvalosta ovat vaikuttaneet rakentamisen teknisten innovaatioiden käyttöönottoon teollisuusrakentamisessa ensimmäisten joukossa.³¹ 1930–1960-lukujen teollisuusrakennukset toteutettiin yleensä massiivitiilirunkoisina ja satula- tai aumakattoisina, ja 1970-luvulta alkaen esivalmistetuista osista toteutettuina hallirakenteina.

Pienteollisuus

Vanhempia pienteollisuuden rakennuksia:

- Töysän Kenkätehdas Lapikas ja entinen Nahkatehdas Ohei, 1930- ja 1940-luvut
- Kurikan pienteollisuustalo Sauma, 1947
- Vimpelin suksitehdas, 1946 alkaen
- Seinäjoen Tiklas, 1950.

Komeita myllyjä ja meijerirakennuksia on säilynyt muutamana, vaikka tarkasteluajakaudesta kulta-aika oli jo ohi.

- Kotimaa, Karijoen osuusmeijeri, 1940
- Koivulehto, Alavuden osuusmeijeri, 1953
- Jylhäkosken mylly, 1943, Kauhavalla.

Suurteollisuus

Suuria tai suurehkoja teollisuusympäristöjä:

- Jalasjärven Jokipiin Pellavatehdas, 1930-luvulta alkaen
- Kurikan ajokalutehdas ja Velsa, 1930-luvulta alkaen
- Osuuskaupan viljasiilot, Kauhava, 1941
- Valion tehdas, Seinäjoki, 1960-luvulta alkaen.

³¹ Nurminen 2017.

Jokipiin pellavatehdas, Karijoen osuusmeijeri ja Seinäjoen Valion tehdas.

OPETUKSEN JA LIIKUNNAN YMPÄRISTÖT

Maakunnallisesti edustavien opetusympäristöjen joukkoon sisältyy pääasiassa 1930–1960-lukujen kansakouluja sekä muutama nuorempi koulu kuten opisto, ammattikoulu ja lukio. Maaseudun koulut ovat pääosin kansakouluja. Kansakoululaitos lakkautettiin siirryttäessä peruskouluun 1970-luvulla. Koulurakennukset jäivät palvelemaan uutta peruskoulutuksen muotoa laajentuen aikojen kuluessa tyypillisesti uusilla siipi- ja lisärakennuksilla. Suuri osa vanhoista kansakouluista on edelleen käytössä.³²

Koulut

Ei valtakunnallisesti arvokkaita kohteita.

Yleinen oppivelvollisuuslaki vahvistettiin Suomen itsenäistyttyä vuonna 1921. Tämän jälkeen kansakoulujen rakentaminen oli kiivasta, mutta 1930-luvulla rakentaminen hiljeni laman vuoksi.³³ 1930-luvun koulutalot perustuivat yleensä valtion tyyppipiirustuksiin, joita paikalliset rakennusmestarit muokkasivat. Esimerkiksi rakennusmestari F. Rekola suunnitteli useita koulutaloja, jotka tosin nykyisin ovat pääosin muussa käytössä:

- Kurikassa Salon koulu (1930), Myllykylän koulu, (1931) ja Kurnu (1935, uudistettu 1956)
- Kuortaneella Kumaja (1941, nyk. kirjastona)
- Vastaavantyyppinen on myös mm. Särkikylän / Särkijärven koulu, 1935, rkm J. Karvonen.

Kaupunkien kansa- ja oppikoulut olivat maaseudun tyyppikouluista poiketen yleensä arkkitehtien paikalle suunnitteleamia.

- Marttilan koulu Seinäjoella, 1930. Matti Björklund (Visanti). Hyvin samantyyppinen kuin neljä vuotta aiemmin valmistunut Seinäjoen yhteiskoulu.

Koulujen tarve lisääntyi taas 1940-luvulla siirtokarjalaisten asuttamisen myötä. Rakennukset valmistuivat pääosin 1950-luvun aikana. Koulurakentamista ohjasi tiiviisti kuntien lainoitukseen sidottu normisto, joka vuodesta 1954 alkaen määritteli koulujen tilat hyvinkin tarkasti. Tuloksena oli koko maan tasolla varsin yhtenäinen koulurakennuskanta. Tiukasta normituksesta huolimatta koulutalot nähtiin paikallisen yhteisönsä edustajina, joten ne pyrittiin suunnittelemaan erikseen ja asettelemaan ympäristöönsä huolellisesti.³⁴

Vanhempaan rakennettuun kulttuuriympäristöön liittyviä 1950-luvun koulutaloja:

- Puska, Koskenkorvan kansakoulu, Ilmajoki, 1950
- Asemankoulu, Alavus, 1953 ja 1991
- Joupin koulun laajennus, Seinäjoki, 1954, arkkitehti Kerttu Tamminen
- Lapuan keskuskoulu, 1956.

Massoitellultaan aikakauden koulu oli tyypillisesti yksinkertainen, useampikerroksinen, tiilirunkoinen ja satulakattoinen. Koulun yhteyteen tai viereen rakennettiin yleensä opettajien ja/tai talonmiehen asunnot. Kau-

Entiset kansakoulut Kurikan Myllykylässä ja Ilmajoen Koskenkorvalla sekä toimiva alakoulu Alavuden Asemalla.

32 Niukko 2017, 47.

33 Standertsköljd 2017, 98.

34 Standertsköljd 2017, 98.

pungeissa tarvittiin suurempia koulutaloja, joten niissä yleistyi sivukäytävätyyppi. Maakunnan varhaisempiin sovellutuksiin kuuluvat:

- Kurikan yhteiskoulu, 1950, arkkitehti Arne Ervi (raskaasti uudistettu 1990-luvulla) sekä
- Sääksjärven koulu Vimpelissä, 1951.

Liuhtarin vastapurettu koulu Lapualla oli maakunnan ensimmäinen sivukäytävätyyppiä edustanut koulurakennus.³⁵

Suurikokoisia koulutaloja:

- Lapuan Yläkoulu, 1951, laajennus n.1975
- Seinäjoen lyseo, 1957, arkkitehti Sylvi Erno (raskaasti uudistettu 2010-luvulla)
- Pohjan koulu, Seinäjoki, 1958, Suunnittelu Oy E. Niemelä
- Paulaharjun koulu, Kurikka, 1955, arkkitehti Veikko Nortomaa.

Parhaiten alkuperäisessä asussaan säilyneitä koulutaloja:

- Ritämäen koulu, 1954, arkkitehti Sulo Kalliokoski
- Isojoen kirkonkylän koulu, 1956, arkkitehti Viljo Saarinen
- Alajärven Makasiininkankaan ent. Kirkonkylän kansakoulu, 1958, Suunnittelu Oy E. Niemelä. Ei enää koulukäytössä.

Puhtaaksimuurattu tiili yleistyi rakentamisessa 1950-luvulla. Väestön muuttaessa kaupunkeihin myös koulurakentaminen keskittyi sinne 1950-luvun puolivälin jälkeen.

35 Lapuan osayleiskaavan kulttuuriympäristöselvitys 2010.

- Kivistön koulu, 1955, arkkitehdit Martta Martinkainen-Ypyä ja Ragnar Ypyä (raskaasti uudistettu 2010-luvulla)
- Kauhajoen lukio (ent. Kirkonkylän kansakoulu) Kirjastonpolku / Orasmaa, 1952, arkkitehti Viljo Revell.

Vuoden 1958 kansakoululain myötä kehitettiin uusia koulutyyppejä. Koulurakennukset madaltuivat ja julkisivumateriaalit muuttuivat vaihtelevammiksi. 1960-luvulla maaseudun koulut alkoivat tyhjentyä ja kouluja alettiin rakentaa keskustoihin yhä enemmän.³⁶ Runkomateriaaleiksi tulivat betoni- ja kalkkihiekkatiilet ja -harkot.

- Seinäjoen lukio, 1961, laajennus 2000-luvun alussa, arkkitehdit Sirkka ja Aarne Piirainen
- Sanssin koulun (1929) 2. laajennusosa, Kauhajoki, 1962, arkkitehti Viljo Saarinen
- Seinäjoen kauppaopisto, 1967, uudistettu 1998, arkkitehti Touko Saari

1970-luvun peruskoulu-uudistus päätti kansa- ja oppikoulujen rakentamisen. Kaupungistuminen vahvistui ja kyläkouluja suljettiin kiihtyvässä tahdissa. Koulurakentamisessa yleistynyt solujärjestelmiin, moduulimitoitukseen ja aineluokkiin perustuvat tilatyypit ja elementitekniikkaan perustuvat rakenteet.³⁷

- Kirkkomännikön koulu ja Alavuden yläkoulu, 1968, 1975, 1978, Alavus.

36 Standertsköljd 2017, 99.

37 Standertsköljd 2017, 100.

Yläkoulu ja Ritämäen koulu Lapualla sekä Sanssin koulu Kauhajoella.

Muut oppilaitokset ja päiväkodit

Muihin oppilaitoksiin kuuluu ammatillisia oppilaitoksia:

- Jurvan vanha veistokoulu, näkyvin rakennus 1956, laajennettu 1967. Liittyy myös vanhempia ja uudempia osia, kuten Sella (2004).
- SEDU-ammattikorkeakoulut Seinäjoella (kaksi toimipistettä, molemmat 1960-luku, arkkitehti Touko Saari) ja Kauhajoella (ent. koti- ja laitostalousoppilaitos), 1992, arkkitehtitoimisto Sakari Aartelo ja Esa Piironen (myös vanhempia osia)
- Kauhajoen kauppaoppilaitos, 1965, 1984, arkkitehti Touko Saari.

Päivähoitojärjestelmän syntyhistoria Suomessa sijoittuu sotien jälkeiseen kauteen. Suomi eli keskellä voimakasta yhteiskuntarakenteen muutosta, jolloin maatalous menetti keskeisen aseman työllistäjänä, perheet muuttivat enenevässä määrin maalta kaupunkeihin ja naiset menivät kodin ulkopuolelle töihin. Tähän yhteiskunnalliseen tilanteeseen alkoi rakentua päivähoitojärjestelmä. Lasten päivähoidosta annettu laki (36/1973) tuli voimaan 1973.³⁸ Kunnat pyrkivät tarjoamaan päivähoitopaikkoja asutuksen lähelle ja siksi päiväkodit ovat uusilla asuinalueilla usein ensimmäisten palvelujen joukossa.

- Kissankellon päiväkodi, Lapua, 1991, arkkitehti Helena Teräväinen.

³⁸ Varhaiskasvatuksen historia, nykytila ja kehittämisen suuntalinjat. 2015. S.8.

Liikuntaympäristöt

Valtakunnallisesti arvokkaita uudemman rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- *Saarikentän pesäpalloareena kohteessa Vimpelin kirkko ja kirkonseutu. 1990.*

Liikuntaympäristöjen suuri rakentamisbuumi alkoi 1930-luvulla, jolloin sen lähtölaukauksena toimivat kesälle 1940 kaavaillut olympialaiset. Laajassa mitassa liikuntapaikkoja alkoi kuitenkin valmistua vasta toisen maailmansodan jälkeen. Paikallisten korttelikenttien lisäksi rakennettiin urheilukenttiä ja pururatoja yleisurheilua ja hiihtoa varten. Nämä sijoitettiin tyypillisesti koulujen tai seurantalojen yhteyteen. Urheilun seuraiminta oli poliittisesti jakautunutta koko alkuhistoriansa 1990-luvulle asti.³⁹

- Kuortaneen urheiluopisto, 1950 alkaen. Urheilukenttä alkujaan 1930-luvulta. Urheiluhalleja ja majoitusrakennuksia. Nykyinen rakennuskanta on pääosin 1960–2000-luvulta.
- Lapuan koulualueen ympäristö 1920-luvulta alkaen. Koulujen liikuntasalien lisäksi urheilukenttä katsomoinen, arkkitehti Helena Teräväinen, ja uimahalli, arkkitehti Touko Saari.
- Alavuden Kirkkomännikön koulun alue, 1950-luvun puolivälistä alkaen.
- Keskusurheilukenttä Upan urheilupuistossa, Seinäjoki, 1952, arkkitehti Yrjö Lindgren.

³⁹ Niskanen 2017, 190.

Kuortaneen urheiluopisto, Lapuan Koulualue ja Alavuden Kirkkomännikkö.

TERVEYDENHOIDON YMPÄRISTÖT

Valtakunnallisesti arvokkaita uudemman rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- *Alajärven terveystalo* kohteessa Alajärven kirkko ja kirkonkylän julkiset rakennukset. 1970, arkkitehti Alvar Aalto.
- *Törnävän sairaala ja Seinäjoen keskussairaala.* Alueen uudempi kohteita B-mielisairaalan rakennukset (Koskenalan sairaala) 1950–1960-luvulta, Arkkitehtitoimisto Cedercreutz ja Railo, ja keskussairaala 1974–1979, arkkitehti Veijo Martikainen.

Terveystieteiden ympäristöt ovat yleensä joko useita rakennuksia ja toimintoja käsittäviä sairaalakokonaisuuksia, jotka voivat sijaita etäällä asutuista alueista, tai yksittäisiä terveystaloja, lääkärintaloja ja neuvoloita, jotka sijaitsevat kuntakeskustojen yhteydessä.

Sairaalat

Lääninsairaalatoiminta oli otettu valtion valvontaan 1800-luvun loppupuolella. Lääninsairaalaorganisaatiot muuttuivat keskussairaaloiksi vuonna 1943 voimaan tulleen lain myötä, ja sairaalatoimintojen järjestäminen muuttui kuntien ja valtion yhteiseksi tehtäväksi. Lakia uudistettiin 1948 ja 1957, minkä seurauksena sairaalarakennukset luovutettiin kuntainliitoille. Valtion vastuulla oli edelleen uusien sairaaloiden rakentaminen.⁴⁰ Sairaalakokonaisuuksiin kuului terveydenhoidon rakennusten lisäksi tyypillisesti myös henkilökunnan asuinrakennuksia.

40 Saarinen 2014, 10.

- Seinäjoen vanha lääninsairaala-alue, 1931, lääkintöhallituksen yliarkkitehti Ernst Albin Kranck ja arkkitehti Konstantin Bölow
- Kauhajoen hammashoitola / perheneuvola, ent. sotasairaala, 1937, lääkintöhallituksen arkkitehti Toivo Löyskä.

Tuberkuloosi oli 1800–1900-luvun taitteen Suomessa vakava kansansairaus. Parantoloita rakennettiin 1900-luvun alusta lähtien runsaasti, ja niitä on säilynyt useilla paikkakunnilla.⁴¹ Parantoloita ympäröi tyypillisesti mäntyvaltainen puisto, joka miellettiin terveelliseksi ympäristöksi. Etelä-Pohjanmaalla näitä edustaa

- Härmän sairaala, 1933, arkkitehti Ilmari Launis, 1950–1960-luvut, arkkitehti Veikko Larkas.

Vielä 1900-luvun alkupuolella mielisairaanhoidon oli osa vaivashoitoa ja mielisairaat pyrittiin eristämään yhteiskunnan ulkopuolelle.⁴² Hoito uudistui voimakkaasti, kun 1952 säädetyssä mielisairaslaissa mielisairaalat jaettiin akuuttihoitoa antaviin A- ja pitkäaikaishoitoa tarjoaviin B-mielisairaaloihin. Seinäjoen Törnävälle (RKY2009-alue) sijoitettiin sekä B- että maakunnan ainut A- eli keskusmielisairaala (piirimielisairaala). A- ja B-sairaaloita rakennettiin vuosien 1952–1978 välisenä aikana.⁴³

Muualle Etelä-Pohjanmaalle B-mielisairaaloita rakennettiin neljä, joista kolme on maakunnallisesti arvokkaita.

41 Niukkanen 2017, 56.

42 Niukkanen 2017, 56.

43 Ahola 2015.

Vanha lääninsairaala-alue Seinäjoella, entinen sotasairaala Kauhajoella ja Härmän sairaala Ylihärmässä.

- Alavuden Kuivasjärven sairaala, 1957, 1965, arkkitehti Aarno Raveala
- Teuvan Lehtiharjun sairaala, 1956, 1957, Arkkitehti-toimisto Cedercreutz-Railo
- Vimpelin Järvisuodun sairaala, 1957, Arkkitehti-toimisto Cedercreutz-Railo.

Kunnallinen terveydenhoito

1920-luvun alussa kunnanlääkäreitä oli koko maassa päälle parisataa. Maanlaajuiseksi verkostoksi kunnanlääkäritoiminta laajeni 1940-luvulta lähtien, kun siitä tuli lakisääteistä. Myös äitiyshoito uudistui. Vuonna 1944 säädetun neuvolalain mukaan kaikkiin kuntiin tuli vuoteen 1949 mennessä perustaa neuvola. Terveystaloja eli neuvoloita suunniteltiin yleisten ohjeiden mukaan. Kansanterveys-työn painopiste asetettiin 1940-luvulla maaseudulle, sillä väestöstä lähes 80 % asui maalaiskunnissa.⁴⁴

Terveystaloja rakennettiin erityisesti 1900-luvun puolivälissä. Ne toteutettiin joko lääkintöhallituksen tyyppipiirustuksilla tai paikallisen suunnittelijan avulla.

- Rewellin talo / Lääkäritalo (nyk. käsityökeskus) Kauhajoella, 1950, arkkitehti Viljo Revell
- Kauhajoen Ullantien neuvola, 1958, Maaseudun keskusrakennustoimiston arkkitehti Erkki Rautiala.
- Palomäki (A. Alasen talo) / Kurikan kunnanlääkärin talo, 1950-luku, arkk. Aarne Ervi.

Jo 1920 oli annettiin laki kättilöiden asettamisesta maalaiskuntiin. Niissä kättilö haettiin kuitenkin vielä pitkään

44 Ahola 2014, 1, 9; Niukkan 2017, 57.

kotiin eikä erillisiä rakennuksia tarvittu.⁴⁵ Synnytyslaitoksia rakennettiin suurimpiin keskuksiin:

- Seinäjoen vanha synnytyslaitos Seinäjoen Marttilan alueella, 1937, 1957
- Kurikan vanha synnytyslaitos, nyk. psykiatrian poliklinikka, Kurikka, 1957, rkm Raimo Luokkamäki.

1960-luvulla tilantarve kasvoi henkilöstön ja palvelujen määrän lisääntyessä kunnallisessa terveydenhuollossa.⁴⁶ 1972 voimaan tullut kansanterveyslaki velvoitti kuntia keräämään terveyspalvelut terveyskeskusverkostoon. Terveystalojen rakentaminen päättyi, ja uusia *terveysasemia* rakennettaessa suunnitelmien tehokkuus tarkastettiin lääkintö- ja rakennushallituksessa.⁴⁷ Pieniä terveyspalveluja kuten neuvoloita ja hammashoitoloita sijoitettiin kuitenkin edelleen esimerkiksi koulujen yhteyteen.

1930- ja 1940-luvuilla autettavat vanhukset sijoitettiin kunnalliskoteihin. Vuoden 1957 huoltoapulain myötä talot muuttuivat vanhainkodeiksi. Kansanterveyslain alussa vanhuksia pyrittiin sijoittamaan vuodeosastoille. Sen aiheuttama laitostuminen käynnisti kuitenkin pian kotisairaanhoidon kehittämisen. Nykyinen kotipalvelu- ja palvelutalotoiminta alkoi 1980-luvulla.⁴⁸

- Ilmajoen Kotokartano, ikääntyneiden päiväkeskus ja palveluasunnot, 1987–1993, 8 Studio.

45 Heikkilä-Kauppinen 2017, 135.

46 Ahola 2014, 46.

47 Heikkilä-Kauppinen 2017, 158.

48 Heikkilä-Kauppinen 2017, 132–133.

Kuivasjärven sairaala Alavudella, Lehtiharjun sairaala Teuvala ja Rewellin talo / Lääkäritalo Kauhajoella.

Kehitysvammaisten hoito

Suomessa ensimmäisiä hoito-osastoja ja laitoksia kehitysvammaisille perustettiin 1900-luvun alussa. Hoito oli aluksi hyvin sairaalamaista, sillä ei uskottu kehitysvammaisten integroituvan teollistuvaan yhteiskuntaan.

Vuonna 1958 Suomessa säädettiin vajaamielislaki, jonka tavoitteena oli ensi kertaa luoda Suomeen koko maan kattava yhdenmukainen järjestelmä kehitysvammaisten huollosta. Vajaamielislain seurauksena maa jaettiin vuonna 1961 15 vajaamielispiiriin, joihin kuhunkin tuli rakentaa oma keskuslaitoksensa. Lakia seurasi 1960-luvulle ajoittunut vajaamielislaitosten rakentamisen ajanjakso.

- Eskoon palvelukeskus, 1968–1972, arkkitehti Helge Railo.

1960-luvun aikana aikaisemmat ajatukset kehitysvammaisten rajoitetusta suorituskyvystä alkoivat murtua. Hoidon tavoitteeksi tuli mahdollistaa olosuhteet, jotka ovat mahdollisimman lähellä yhteiskunnan enemmistön normeja ja malleja. Vajaamielislakia uudistettiin vuonna 1978, jolloin avohuollosta tuli ensisijainen hoitomuoto.⁴⁹

49 Vernerinet: Kehitysvammahuolto ennen 2020.

Vanha synnytyslaitos Kurikassa, Ilmajoen Kotokartano ja Eskoon palvelukeskus Seinäjoella.

YHDYSKUNTATEKNIIKAN JA MAANPUOLUSTUKSEN YMPÄRISTÖT

Liikenteen ympäristöt

Liikennehistoriaan liittyvää rakennuskantaa edustavat asemarakennukset ja huoltoasemat.

Enemmistö rautateihin liittyvistä rakennuksista on tarkasteluajankohtaa vanhempaa. Uudemmat asemiin liittyvät rakennukset ovat pääsääntöisesti arkkitehtonisesti vaatimattomia, mikä johtui valtion rautateiden 1950-luvulta alkaen painottamasta teknistaloudellisesta suunnittelulähtökohdasta.⁵⁰ Poikkeuksena on pidettävä Seinäjoen matkakeskusta, joka on Suomen ensimmäinen linja-auto- ja rautatieliikennettä yhdistävä kokonaisuus.

- Seinäjoen matkakeskus, 1971, arkkitehdit Heikki ja Mirja Castrén, Marja Nuuttila, Juhani Jauhiainen.

Linja-autoasemien kehittyminen omaksi rakennustyyppikseen alkoi 1930-luvulla. Otto-livari Meurmanilla oli suuri merkitys linja-autoaseman tilaohjelman ja laituri-järjestelyjen kehittämisessä Suomessa. Asema-arkkitehtuuri alkoi 1970-luvulla lähettää liiketalojen muotokieltä, mutta säilytti alkuaikojen asemien tilaohjelman. Myyntitilat yleistyivät asemien yhteydessä.⁵¹

Ensimmäiset liikenteen huoltoasemat olivat vain polttoaineita jakelevia kaappeja tai kioskeja. Muita palveluja kerääntyi polttoainemyynnin yhteyteen vähitellen. Erityistä laajenemiskautta oli 1950-luku, jonka jälkeen

huoltoasemat alkoivat myös verkottua samojen toimijoiden käsiin ja asemarakennuksia alettiin toteuttaa tyyppipiirustusperusteisesti.

- Koskuen Esso, uusi huoltoasema 1966–1974, Esso-yhtiön rakennusosasto et al.

Kunnallistekniikan ympäristöt

Kunnallistekniikan ympäristöihin kuuluu veden, sähkön, ilman ja lämmittämisen tekniikoihin liittyviä rakennuksia ja rakenteita.

Eteläpohjanmaalla sähköä on tarkasteluajana tuotettu erityisesti vesivoimalla.

- Ylistaron Kylänpääkosken voimalaitos, 1930.

Sähköverkon osaksi varsinaisten sähköntuotantolaitosten lisäksi rakennettiin myös pieniä sähkömuuntamoraakennuksia (esim. Teuvan, Kauhajoen, Kauhavan ja Kurikan keskustoissa sekä Lappajärvellä). Näitä ei ole kuitenkaan kattavasti inventoitu.

Kunnallisen vesitekniikan näkyvimpiin esimerkkeihin kuuluvat vesitornit.

- Vanha vesitorni Seinäjoella, 1931, arkkitehti Matti Björklund (Visanti).

Paloasema on rakennustyyppinä vanha, mutta niitä rakennettiin erityisen runsaasti 1950-luvulla, jolloin asutuskukset kasvoivat ja pelastuslaitoksen lainsäädäntöä kehitettiin.

- Ilmajoen paloasema Torimaa, 1938, laajennettu 1970-luvulla

Seinäjoen Matkakeskus, Koskuen Esso ja Seinäjoen vanha vesitorni.

50 Iltanen 2010, 11.

51 Niskanen 2017.

- Kauhajoen paloasema, 1949
- Kuortaneen vanha paloasema Kipinätupa, 1950-luku
- Alajärven paloasema, 1956, E. Niemelä, 1986, 1991
- Seinäjoen vanha palolaitos, 1960, arkkitehti Touko Saari

Tarkasteluajan jälkeen 2000-luvulla kaluston kasvamisen ja kuntien yhdistymisten myötä palolaitoksia on yhdistetty ja uusia, suurikokoisia ja hallimaisia asemia on rakennettu keskustojen ulkopuolelle. Enemmistö vanhemmista asemista on jäänyt tyhjilleen tai otettu korvaavaan käyttöön.

Maanpuolustuksen ympäristöt

Valtakunnallisesti arvokkaita uudemman rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) kohteita:

- **Kauhavan ilmasotakoulu.** 1920- ja 1930-luvut, Puolustusministeriön rakennusosasto Torsten Elovaaran johdolla, mm. arkkitehdit Elsa Arokallio, Ragnar Ypyä, Martta Martikainen ja Aulis Blomstedt.

Itsenäinen Suomi rakensi puolustusvoimansa maailmansotien välisenä aikana. Puolustuslaitoksen yksiköistä Etelä-Pohjanmaalle sijoittuu Kauhavan ilmasotakoulu, joka siirrettiin Kauhavalle Santahaminasta vuonna 1929.⁵² Vuosina 1929–1933 Seinäjoella toimi myös Suupohjan kutsuntatoimisto.⁵³

⁵² Mäkinen 2017, 261.

⁵³ Puolustusvoimat valtiokalenteireissa 1929–1939 ja 1946–2000, 197.

Toiseen maailmansotaan valmistautuminen käynnisti laajat rakentamistyöt koko maassa. Etelä-Pohjanmaalla kohteisiin kuuluu:

- Kauhajoen entinen sotasairaala (sittemmin hammashoitola ja perheneuvola), 1937, Lääkintöhallituksen arkkitehti Toivo Löyskä.

Sodan jälkeen maakunnan puolustusvoimien toiminta on kuulunut Pohjanmaan aluetoimistoon, jonka keskuspaikkana on Vaasa.⁵⁴ Etelä-Pohjanmaalle ei ole rakennutettu merkittäviä uudempia kohteita. Sodan muistomerkkejä on pystytetty runsaasti eri puolille maakuntaa, erityisesti hautausmaille, mutta niiden inventointi ei kuulunut tähän selvitykseen. Suojeluskuntahistoriaan liittyviä, paikallisesti arvokkaita Lotta-kioskeja on säilynyt esimerkiksi Alahärmässä ja Ylistarossa.

⁵⁴ Puolustusvoimat valtiokalenteireissa 1929–1939 ja 1946–2000, 22, 186.

Kauhajoen ja Kuortaneen paloasemat ja entinen sotasairaala Kauhajoella.

LÄHTEET

Inventoinnin pohja-aineisto.

KIRJALLISUUS

Paikallishistoriat

Etelä-Pohjanmaan historia VII : 1910-luvulta 1960-luvulle. Toim. Raimo Salokangas, Ossi Haaramäki. Seinäjoki: Tekijät ja Etelä-Pohjanmaan liitto 2006.

Ilmajoki : Kotiseutumme värikuvina. Toim. Jan Södersved. Lohja : Aero-kuva 2006.

Junnila, Heikki: Alajärven historia : Erämaasta kaupungiksi. Alajärven kaupunki 1999.

Jämsén, Asko: Alavuden historia II. Vapaussodasta kuntamuutokseen. Alavuden kaupunki 1991.

Järviseudun historia II – Kunnallishallinnon toteuttamisesta 1970-luvulle. Toim. Toivo Nygård, Matti Viitaniemi,, Esko Koskela, Veikko Leväniemi, Toivo Kivipelto, Elisa Holma. Evijärvi : Järviseudun historian historiatoimikunta 1983.

Kauhavan historia II : Kauhavaa ja kauhavalaisuutta. Toim. Timo Pietiläinen. Kauhavan kaupunki 1998.

Keskikylän kyläkirja : Muisteluksia kolmostien varrelta Keskikylästä. Jalasjärven kansalaisopiston Keskikylän kylähistoryryhmä, toim. Aino Nevala. Jalasjärvi: Jalasjärven kansalaisopisto 1997.

Kurikka. Toim. Väinö Muurimäki, Petri Kapanen, Heikki Hemminki. Kurikka: Kurikka-seura 1982.

Lappajärven kirkonkylän asuinrakennuksia vuosilta 1900–1950. Toim. Antti Savola. Lappajärvi: Lappajärvi-seura 2004.

Lappajärvi 1865–2015. Toim. Eero Ahvenniemi, Päivi Huhtala, Eino Korri, Raimo Lehtiniemi, Tuomo Lehtiniemi. Lappajärven kunta 2015.

Mäkinen, Kalevi: Ähtäri. Ähtäri: Ähtäri-seura ja Ähtärin kunta 1979.

Mäkinen, Kalevi: Alavus : Lakeuden portti. Alavuden kaupunki 1983.

Pohjanmaan urheiluopisto : 1950 : Kuortaneen urheiluopisto : 1970 : 20 [vuotta]. Toim. Matti Lahdesmäki, Jukka Uunila ja Veli Kaakinen. Kuortane: Kuortaneen urheiluopisto 1970.

Suomesta pois Koskulle: totta ja tarinaa Kosken kylästä. Toim. Aino Nevala ja Jalasjärven kansalaisopiston Kosken kyläkirjan toimituskunta. Jalasjärvi: Jalasjärven kansalaisopiston Kosken kyläkirjan toimituskunta 2003.

Sääksjärvi - Hallapuro kyläkirja : historiaa, perinnettä ja kotiseututietoa Vimpelin Sääksjärven ja Hallapuron kylästä. Toim. F. E. Takala. Vimpeli: Sääksjärven ja Hallapuron kylätoimikunnat 1992.

Tervasta teollisuuteen : Ylihärän kehitys varhaisista ajoista nykypäiviin. Toim. Heikki Ylikangas. Ylihärän kunta 1989.

Teuva : Pitäjä Etelä-Pohjanmaan Suurpohjasta. Toim. Seppo Paasio. Teuva: Teuvan kunta, Teuva-seura, Teuvan seurakunta 1971.

Honkonen, Terhi & Jari-Matti Uusitupa: Vimpelin historia. Vimpelin seurakunta ja kunta 2009.

Arkkitehtuurihistoriat

ARS – Suomen taide, osat 5–6. Toim. Salme Sarajas-Korte. Helsinki: Otava 1990.

Böök, Netta: Suomi purkaa ja korjaa. Artikkelit s.266–276 teoksessa Rakennetun Suomen tarina. Toim. Harri Hautajärvi. Rakennustieto Oy 2017.

Heikkilä-Kauppinen, Marja: Huolenpitoa ja hyvinvointia kansalle. Artikkelit s.130–163 teoksessa Rakennetun Suomen tarina. Toim. Harri Hautajärvi. Rakennustieto Oy 2017.

Iltanen, Jussi: Radan varrella. Suomen rautatieliikennepaikat. Karttakeskus 2010.

Koho, Timo: Modernismi Suomalaisessa arkkitehtuurissa 1900–1960. Helsinki: Rakennustieto Oy 2000.

Koho, Timo: Alvar Aallon jälkeinen Suomi – Arkkitehtuurin kuva 1976–1987. Helsinki: Rakennustieto Oy 1996.

Lakeuden kirkot. Toim. Teuvo Aho, Benjam Pöntinen. Helsinki: Kirjapaja 1997.

Mäkinen, Anne: Sotilaiden kentät ja kasarmit – armeijan rakentaa. Artikkelit s.258–265 teoksessa Rakennetun Suomen tarina. Toim. Harri Hautajärvi. Rakennustieto Oy 2017.

Niskanen, Aino: Kulttuurin ja vapaa-ajan tiloja koko kansalle. Artikkelit s.164–195 teoksessa Rakennetun Suomen tarina. Toim. Harri Hautajärvi. Rakennustieto Oy 2017.

Nurmi, Esko; Puro, Laura; Lujanen, Martti: Kansan osake: suomalaisen asunto-osakeyhtiön vaiheet. Helsinki: Suomen Kiinteistöliitto 2017.

Putkonen, Lauri: Tehtaita ja tehtaalaisia. Artikkelit s.228–257 teoksessa Rakennetun Suomen tarina. Toim. Harri Hautajärvi. Rakennustieto Oy 2017.

Standertsköld, Elina: Oppimisen ja koulutuksen tiloja. Artikkelit teoksessa Rakennetun Suomen tarina. Toim. Harri Hautajärvi. Rakennustieto Oy 2017.

Suhonen, Pekka: Uutta suomalaista arkkitehtuuria. Helsinki: Tammi 1967.

Suomen arkkitehtuuriopas. Toim. Jouni Kaipia & Lauri Putkonen. Helsinki: Otava 1997.

Suomi rakentaa 6. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo 1981.

Suomi rakentaa 7. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo 1986.

Suomi rakentaa 8. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo 1992.

SELVITYKSET

Maakunnalliset

Etelä-Pohjanmaan maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventointi 2013.

Mentula, Antti: Suuntaviivoja : Pohjanmaan arkkitehtuuri 1900-luvulla. Alueelliset ympäristöjulkaisut 363. Vaasa: Länsi-Suomen ympäristökeskus 2005.

Niukkanen, Kirsi: Etelä-Pohjanmaan maakunnallinen rakennusinventointi 2016–2017. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan liitto 2017.

Teräväinen, Helena: Lakiaa ja komiaa - Kohti kulttuu-

riympäristön uusia arvoja Etelä-Pohjanmaalla. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan kulttuuriympäristöohjelma, Länsi-Suomen ympäristökeskus 2003.

Teräväinen, Helena: A Spatial Gaze. Architectural Photographs from Finland: Ilmajoki, Lapua and Seinäjoki. Helena Teräväinen 2014.

Kunnalliset

Ikola, Kaisa: Lapuan tuomiokirkkoseurakunnan kiinteistöjen vaiheita. Kuvat: Timo Hautamäki. Lapuan Tuomiokirkkoseurakunta / Matkailutyöryhmä 2008.

Ilmajoen kunnan rakennusperintöselvitys keskustan yleiskaava, luonnos. Ilmajoen kunta, Kaavoitus 2017.

Jaakkola, Riitta: Rintakylissä ja larvamailla. Kurikan kulttuuriympäristöohjelma. Kurikan kaupunki 2014.

Jaakkola, Riitta: Vesiteitä kyliin ja kirkolle. Ähtärin kulttuuriympäristöohjelma. Ähtärin kaupunki 2009.

Kulttuuriympäristöselvitys. Kauhavan osayleiskaavan kulttuuriympäristöselvitys osa II – asemakaava-alueet 2.5.2018. Sweco Ympäristö Oy 2018.

Lappajärven kunnan rakennusinventointikohteet. Suomen rakennuskulttuurin yleisluettelo, Museovirasto 1996.

Lapua : Keskustan liike- ja asumisalueen osayleiskaava. Keskustaajaman asumis- ja työpaikkavyöhykkeen osayleiskaava. Perusselvitykset, maisemaselvitys, kaupunkikuva. AIRIX Ympäristö. Lapuan kaupunki 2009.

Lapuan keskustataajaman ja ympäristön kulttuuriympäristöselvitys. Lapuan kaupunki, Maankäyttö- ja kiinteistöosasto 2011.

Nurmo. Keskustan osayleiskaava-alueen rakennuskan-

nan inventointi. Jaakko Pöyry Infra 2005.

Soinin kunta. Kirkonseudun osayleiskaavan muutos ja laajennus sekä Soinin rantayleiskaavan muutos. Skoy / Suunnittelukeskus Oy. Soini 2005.

Uuden Seinäjoen alueen kulttuuriympäristöselvitys. Jaakko Pöyry Infra 2005.

Ähtärin kaupunki : Kaavaselostus. Keskustaajaman osayleiskaavojen tarkistus ja laajennus. Kaavaehdotus 4.9.2013. Pöyry. Ähtärin kaupunki 2013.

Ähtärin vanhan keskusta-alueen kulttuurireitti. Terveystä ja hyvinvointia matkailusta -hanke 2014.

Muut temaattiset

Ahola, Teija: Terveyttä kaikille. Terveystalot ja kunnanlääkärintalot 1940-luvulta 1960-luvulle. Museovirasto ja Selvitystyö Ahola 2014. Saatavissa: https://www.museovirasto.fi/uploads/Kulttuuriymparisto/Rakennettu_hyvinvointi/TEHO_Terveystalot_Ahola_VALMIS_2014.pdf

Ahola, Teija: Terveyttä kaikille B-mielisairaalat 1950-luvulta 1970-luvulle. 2015. Saatavissa: https://www.museovirasto.fi/uploads/Kulttuuriymparisto/Rakennettu_hyvinvointi/TEHO_B-mielisairaalat_1950-luvulta_1970-luvulle_Ahola_VALMIS_2015.pdf

Ihatsu, Sanna: Terveyttä kaikille – terveystilat 1970-luvulta 1990-luvulle. CasaCo Studio Oy 2014.

Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa. Rakennettu ympäristö. Ympäristöministeriön selvityksiä 28/2011.

Kummala, Petteri: Jälleenrakennuskauden pientalo-suunnittelu. Suomen rakennustaiteen museo. Helsinki

2004. Saatavissa: <http://www.mfa.fi/files/mfa/tiedotemateriaalit/jalteenrakennus.pdf>

Kummala, Petteri: Lamasalvoksesta elementtitekniikkaan. Suomalainen pientalosuunnittelu jälleenrakennuskaudella. Suomen rakennustaiteen museo. Helsinki 2005.

Lehtinen, Ilkka: Pääkaupunkiseudulla asumisen elintaso on pysynyt ennallaan kolme sukupolvea. Hyvinvointikatsaus 1/2012 – Teema: Sukupolvien väliset suhteet. Luettavissa: https://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-03-12_004.html

Linden, Anri: Alvar Aalto, tuotanto Pohjanmaalla. Länsi-Suomen ympäristökeskuksen alueelliset ympäristöjulkaisut 96, 1998.

Manninen, Markus: Valtion virastotalot 1809–1995. Arkkitehtitoimisto Manark Oy. Helsinki: Senaatti-kiinteistöt 2018.

Orhanen, Outi: Siunauksen tilat. Pohjalaiset siunauskappelit ja hautaushuoneet. Taidehistorian maisterintutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2015.

Paatela, Mikael: Sairaalarakennuksen kehitys. Espoo: Arkkitehtitoimisto Paatela-Paatela & Co Oy 2003.

Puolustusvoimat valtiokalentereissa 1929–1939 ja 1946–2000. Puolustusvoimat 25.7.2000. Sotiin ja puolustushallintoon liittyvät hakemistot. Arkistojen Portti. http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Sotiin_ja_puolustushallintoon_liittyvat_hakemistot

Suupohjan peruspalveluliikelaitoskuntayhtymän toimiltilojen inventaario 2017. Aalto-yliopiston julkaisusarja TAIDE + MUOTOILU + ARKKITEHTUURI. Toim. Jonna Taegen; Jonna Taegen Erkki Vauramo. Aalto yliopisto ja Sotera 2017.

Varhaiskasvatuksen historia, nykytila ja kehittämisen suuntalinjat. Tausta-aineisto varhaiskasvatusta koskevaa lainsäädäntöä valmistelevan työryhmän tueksi. Kirsi Alila, Mervi Eskelinen, Eila Estola, Tarja Kahiluoto, Jarmo Kinos, Hanna-Mari Pekuri ja Minna Polvinen, Reetta Laaksonen ja Kirsi Lamberg. Opetus- ja kulttuuri-ministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:12.

Kohdekohtaiset

Lê Anh Huy: Restoration and Extension of House Aukia. Diplomityö. Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin tiedekunta 2016.

Salo, Anniina: Välineet hyvän perehdyttämiskokonaisuuden luomiseen. Case Hotel Sorsanpesä, Seinäjoki. Vaasan ammattikorkeakoulu, Liiketalous ja matkailu 2012.

Saarin, Samuli: TYKS. Rakennushistoriaselvitys. Turun kaupunki 2014.

Sihvonen, Sirkka-Liisa: Vääräkosken kartonkitehdas – sata vuotta ähtäriläistä pahvia. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan ELY-keskus 2011. Julkaisun pysyvä osoite = <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-257-320-9>

KIOSKI:n INVENTOINNIT

Käytössä Etelä-Pohjanmaalla vuodesta 2006.

Maakunnalliset

- Pohjanmaan inventointi, EPO. Länsi-Suomen ympäristökeskus / EAKR 2007.

Kunnalliset

- 2019 Alajärven keskustan ja lähiympäristön rakennuskantainventointi

- 2019 Seinäjoen keskustan osayleiskaava-alueen rakennusinventointi 2019
- 2019 Seinäjoen yleiskaava-alueen rakennusinventointi 2010-2019
- 2018 Kuortaneenjärven pohjoisosan rakennuskantainventointi
- 2017 Seinäjoen keskusta-alueen rakennusten arvottaminen
- 2015 Nurmon keskustan osayleiskaavan tarkistuksen ja laajennuksen kulttuuriympäristöselvitys
- 2014 Alahärmän Hakolan alueen yleiskaavoitus
- 2013 Isonkyrön keskustan osayleiskaavainventointi
- 2013 Ruhan ja Simpsiön alueiden inventointityö 2013, Lapua
- 2012 Alajärven keskustan osayleiskaava-alueen inventointi
- 2012 Kurikan kulttuuriympäristöohjelma
- 2011 Keski-Nurmon, Veneskosken ja Kouran yleiskaavainventointi
- 2011 Moksunniemen rakennusinventointi, Ähtäri
- 2010 Lapuan osayleiskaavan kulttuuriympäristöselvitys
- 2010 Ähtärin keskustaajaman osayleiskaavan inventointi
- 2009 Kurikan OYK

Kohdekohtaiset

- 2014 Lehtiharjun sairaalan rakennusinventointi
- 2005 Härmän sairaalan alueen asemakaava

VERKKOLÄHTEET

Päiväämättömiin verkkolähteisiin on viitattu heinä-elokuussa 2019.

- Museovirasto
 - Kulttuuriympäristön palveluikkuna. Kulttuuriympäristön tutkimusraportit: Etelä-Pohjanmaa. <https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/portti/read/asp/default.aspx>
 - Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt 2009. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx
 - Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt 1993. <http://www.nba.fi/rky1993/>
 - Kulttuuriympäristömme-tietokanta. https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-fi/tutki_ja_tutustu/Kulttuuriymparistomme
 - Rakennettu hyvinvointi -teemahankkeen tietokanta: <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennettu-kulttuuriymparisto/rakennettu-hyvinvointi#Terveysttakaikille-terveydenhuolto-rakentaminen1900-luvunjalkipuolella>
 - Koulurakennus.fi: <http://www.koulurakennus.fi/index>
- Arkkitehtuurimuseo: Arkkitehtuurin tietopaketit. <http://www.mfa.fi/tietopaketit>
- Maanmittaushallituksen vanhat peruskartat. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi>
- Ympäristöministeriö: Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Maisemat/Arvokkaat_maisemaalueet

Muita temaattisia sivustoja

- Helemi. Lapuan historiallinen tietokanta: <http://helemi.lapua.fi/html/index.php?iClassID=10>
- Leinonen, Päivi: Arava-kodista kohti ekologista asumista: ARA-rakentamisen vuosikymmenet. Ara : Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus: [https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/ARAviesti/ARAviestin_verkkoartikkelit/Aravakodista_kohti_ekologista_asumista_A\(35629\)](https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/ARAviesti/ARAviestin_verkkoartikkelit/Aravakodista_kohti_ekologista_asumista_A(35629))
- Niskanen, Riitta: Linja-autoasemien historiaa. Kulttuuriympäristömme-tietokanta 2007, päivitetty 2017. [https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankoh-taista/Artikkelit/Liikenteen_ymparistot/Linjaautoasemien_historiaa\(37692\)](https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankoh-taista/Artikkelit/Liikenteen_ymparistot/Linjaautoasemien_historiaa(37692))
- Nurminen, Johanna: Teollisuuskaupungit. Kulttuuriympäristömme-tietokanta 2006, päivitetty 2017. [https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankoh-taista/Artikkelit/Teollisuusymparistot/Teollisuuskaupungit\(37474\)](https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankoh-taista/Artikkelit/Teollisuusymparistot/Teollisuuskaupungit(37474))
- Pakkala, Leni: Seurantaloilla toimitaan. Kulttuuriympäristömme-tietokanta 2005, päivitetty 2019. [https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Maaseudun_maisemat/Seurantaloilla_toimitaan\(37642\)](https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Maaseudun_maisemat/Seurantaloilla_toimitaan(37642))
- Pedagogiikkaa netissä. Toimivat koulut. www.peda.net
- Porstua-verkkopalvelu: <http://www.porstuakirjastot.fi>
- Rakennussuojelulailla suojellut kohteet. Ympäristöministeriö 6.11.2014. ymparisto.fi
- Suomen yksityisten oppikoulujen digitaalinen matrikkeli: <http://www.yksityiskoulut.fi/yksityiskoulujenmatrikkeli/index2.htm>
- Suomen lentokentät -portaali. Pekka Lehtinen, Ilmailuliitto: lentopaikat.fi

- Suomi.fi. Kaupunkitietoja.
- Vesivoimalat: <http://www.vesirakentaja.fi>
- Seurantat: <https://www.seurantat.fi>
- Toiminnassa oleva kouluverkko: <https://peda.net>
- Yritys- ja pörssitieto: <https://www.porssitieto.fi>
- Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta: Kehitysvammahuolto ennen, päivitetty 2020. Vierailtu 01/2021. <https://verneri.net/yleis/kehitysvammahuolto-ennen>

Yksittäiskohteiden sivuja

- Eduskunta Kauhajoella 1.12.1939–12.2.1940. Eduskunta. <https://www.eduskunta.fi/FI/NuortenEduskunta/eduskunta-kauhajoella/Sivut/default.aspx>
- Hotelli Sorsanpesä: Historia. <https://www.sorsanpesa.fi/pages/fi/hotelli/historia.php>
- Järvisseudun sairaala. Attendo Windala. 26 -paikkainen mielenterveyskuntoutujien tehostetun asumispalvelun koti. <https://www.attendo.fi/windala>
- Kauhajärven Tapiola. Yhdistyksen sivut: www.kauhajarventapiola.net
- Kauhavan kaupungin kirjasto: https://www.kauhava.fi/palvelut/kirjasto_ja_tietopalvelut/kirjastot/kauhava
- Kauhavan Nuorisoseura: <http://www.kauhavannuorisoseura.fi>
- Kivistön koulun historiaa. Raimo Hautanen, Kivistön koulun rehtori 2004–2017. <https://www.seinajoki.fi/varhaiskasvatusjakoulutus/perusopetus/alakoulut/kivistonkoulu/kivistonkoulunhistoriaa.html>

- Kurikan kaupunki: Metsolan koulu Jalasjärvi.
<https://kurikka.fi/varhaiskasvatus-ja-opetus/peruskoulut/peruskoulut/metsolan-koulu-jalasjarvi/>
- Kuortaneen urheiluopisto:
<https://www.kuortane.com>
- Lappajärven helluntaiseurakunta.
<https://www.lappajarvenhelluntaiseurakunta.fi/seurakunnan-historiaa/>
- Lappajärven lukio vuodesta 1962. Lappajärven lukion vanhat, arkistoidut nettisivut:
<https://web.archive.org/web/20010108212100/http://www.japo.fi/~lalu/historia/index.htm>
- Lapuan tuomiokirkkoseurakunta: Tiistenjoen kirkko.
<https://www.lapuantuomiokirkkoseurakunta.fi/kirkot-ja-tilat/tiistenjoen-kirkko>
- Pohjan koulu. <http://www.seinajoki.fi/varhaiskasvatus-jakoulutus/perusopetus/alakoulut/pohjankoulu.html>
- Ruismäki, Liisa: Kauppaoppilaitos. Kauhajoen museo. <http://kauhajoenmuseo.fi/historia/kauppi/kauppi.html>
- Soinin seurakunta: Toimitilat:
<http://www.soininseurakunta.fi/toimitilat.html>
- Suomen Yrittäjäopisto. <https://www.syo.fi/suomen-yrittajaopisto/tarinamme>
- Ylihärman Junkkareiden historiikki.
<https://yliharmanjunkkarit.sporttisaitti.com/tieto-seurasta/historia/>
- Ylihärman entisen suojeluskuntatalon muistomerkki.
<http://www.epmuisto.fi/page77.html>

- Ähtärin kaupunki: Ähtärin historia. Tiivistelmä teoksesta Sulevi Riukulehto: Katsaus Ähtärin historiaan. 2007. <https://www.ahtari.fi/templates/ahtari/images/PDF-tiedostot/historiatiivistelm.pdf>

LEHDET

- Arkkitehti
 - Lauri Pajamies: Ruotsin lahjatalot. 2/1941.
- Ilkka
 - 11.02.2008: Ähtärin kaupungintalo valmiina.
- Järvi-Pohjanmaa News
 - 18.4.2013: Järviseudun sairaalan toiminta loppui.
- Järviseudun sanomat
 - Kivitippua koskeva artikkelit 19.5.1988; 16.6.1988; 25.8.1988; 22.11.1990; 18.7.1991; 11.7.2001; 29.10.2008; 18.11.2009 ja 12.5.2004.
- Lapuan sanomat
 - 23.5.2019: Urheilukenttä kesäksi remonttiin.
- Seinäjoen sanomat
 - 30.8.2018: Vanhan lääninsairaalan alueen remontti- ja muutostyöt alkavat keväällä.
- YLE-uutiset
 - 1.10.2001: Järviseudun sairaalan toiminta Vimpelille.
 - 28.10.2016 Päivi Rautanen: Kylpylähotelli Kivitippu saatiin vihdoinkin myytyä Lappajärvellä
 - 2.11.2016 Elina Kaakinen: Kivitippu pyritään saamaan matkailukäyttöön jälleen ensi kesänä.
- Taloussanomat
 - 3.1.2002: VR myy liki 2000 aravavuokra-asuntoa WO:lle.

- Torstai-lehti
 - 28.11.2018 Rami Puro: Soinin Nuorisoseura juhli 120-vuotista taivaltaan.

ARKISTOT

Rakennusvalvonnan arkistot:

- Alavus
- Evijärvi
- Ilmajoki
- Isojoki
- Karijoki
- Kauhajoki
- Kuortane
- Kurikan Jalasjärvi
- Lapua
- Seinäjoki
- Vimpeli
- Ähtäri

Aineistoilla on varmistettu ja täydennetty kohdekorttien perustietoja.

HAASTATTELUT

Kangas-Kuittinen, Satu. Ilmajoen kunta. 7.6.2019.

Niemelä, Kai. Karijoen kunta. 13.6.2019.

Syynimaa, Kirsi. Vimpelin kunta. 11.6.2019.

Vuori, Tuula. Lapuan kaupunki. 12.6.2019.

LIITTEET

Liite 1 : VALTAKUNNALLISET LUETTELOT

1. Kirkkolailla suojellut kohteet

Kaikki ennen vuotta 1917 rakennetut kirkolliset rakennukset kiinteine sisustuksineen ja taideteoksineen ovat suojeltuja. Myös kirkkopihassa olevat rakennukset tai rakennelmat kuten kellotapuli, hautakappeli, kirkkopihan portti ja aita ovat suojelun kirkkolain piirissä.

- Alajärven ristikirkko 1824 ja tapuli 1870-luku
- Alavuuden pitkäkirkko 1914 ja tapuli 1825
- Evijärven ristikirkko 1759 ja tapuli 1760.
- Ilmajoen ristikirkko 1765–1939 ja tapuli 1804
- Isojoen ristikirkko, tapuli 1854
- Jalasjärven ristikirkko 1800
- Jurvan kirkko 1802. Kiviaidan vieressä hirsinen pitäjänmakasiini 1800-luvulta.
- Karijoen ristikirkko 1811
- Korttesjärven kirkko 1792 ja tapuli 1855.
- Kuortaneen ristikirkko, tapuli 1831
- Kurikan rapattu kirkko 1846, tapuli 1794.
- Lappajärven ristikirkko 1765 ja tapuli 1840-luku
- Lapuan tuomiokirkko 1827 ja tapuli 1838
- Lehtimäen ristikirkko 1800 ja tapuli 1835
- Nurmon ristikirkko 1778 ja tapuli 1770
- Peräseinäjoen kirkko 1892, suunnitteli Ivar Aminoff.
- Soinin kirkko 1793, tapuli 1795. Läheisyydessä on seurakuntatalo ja pappila, 1858.
- Törnävän kivikirkko 1827

- Töysän ristikirkko 1800, tapuli 1825.
- Ylihärman ristikirkko 1787 ja tapuli 1828
- Ylistaron pitkäkirkko 1846
- Vimpelin pyörökirkkoja tapuli 1809

2. Rakennussuojelulailla suojellut kohteet

Rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain (498/2010) nojalla voidaan suojella rakennusten lisäksi rakennelmia, rakennusryhmiä tai rakennettuja alueita. Niillä tulee olla merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen tai rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien kannalta. Suojelu voi koskea myös rakennuksen osaa, rakennuksen kiinteää sisustusta taikka muuta rakentamalla tai istuttamalla muodostettua aluetta.¹

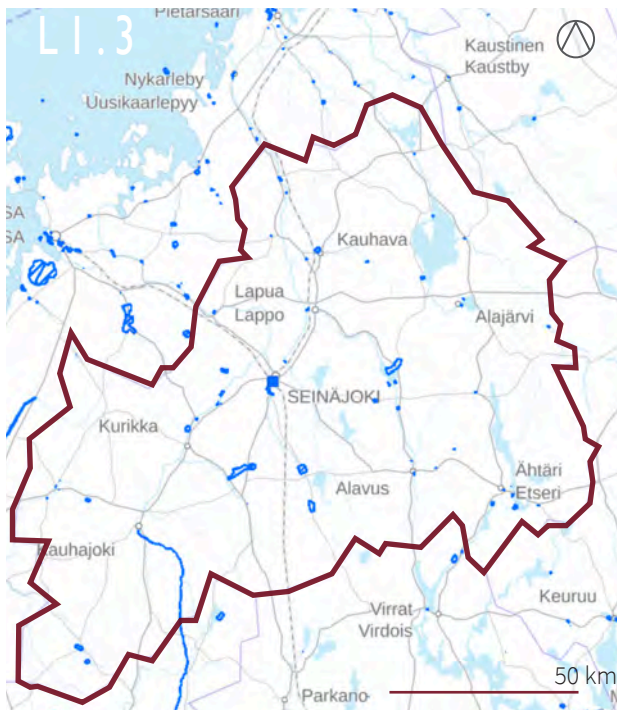
- Alajärvi
 - Nelimarkka-huvilarakennus
 - Niittytupa, lato ja savusauna
 - Villa Väinölä, asuinrakennus
- Evijärvi
 - Heinolan tilan rakennuksia
- Ilmajoki
 - Vanha Loukasmäki
- Kauhajoki
 - Kainaston koulu
 - Toikan tilan rakennuksia
- Kauhava
 - Orrenmaan asuinrakennus ja aitta
- Kuortane
 - Alvar Aallon synnyinkoti
 - Ylisen asuinrakennus
- Kurikka
 - Jalasjärven vanha seurakuntatalo
 - Mäntylä
- Seinäjoki
 - Aalto-keskuksen rakennuksia
 - Björkenheimintien silta
 - Ent. suojeluskuntapiirin rakennukset
 - Marttilan vanha koulurakennus
- Seinäjoki (Ylistaro)
 - Kriikun mylly
 - Meijeri, Rantola
- Ähtäri
 - Inhan pytinki
 - Vääräkosken tehdasalue.

¹ Museovirasto.

<https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennettu-kulttuuriymparisto/rakennusperintolailla-suojelu>

3. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009) on selvitetty viime vuosikymmenellä, ja niistä on valtioneuvoston päätös 22.12.2009. Etelä-Pohjanmaalla valtakunnallisen statuksen on saanut 56 aluekokonaisuutta.

Kunta	Varm	Kohde
Alajärvi	1	Alajärven kirkko ja kirkonkylän julkiset rakennukset
Alajärvi	1	Nelimarkka-museo ja Eero Nelimarkan huvila
Alajärvi (Lehtimäki)	1	Lehtimäen kirkkomaisema
Alavus	1	Alavuden kirkko ja Muistojen kappelin alue
Alavus	1	Alavuden rautatieasema
Alavus	1	Tuurin rautatieasema
Alavus	1	Villa Manner
Evijärvi	1	Lassilan taloryhmä
Ilmajoki	1	Ilmajoen kirkko ja kirkonseutu
Ilmajoki	1	Ilmajoen rautatieasema
Ilmajoki	1	Koskenkorvan tehtaat
Ilmajoki	1	Könnien talot
Ilmajoki	1	Nikkolan ja Pirilän jokivarsiasutus
Ilmajoki	1	Yli-Lauroselaan pihapiiri
Isojoki	1	Isojokilaakson kyläasutus ja Isojoen kirkkomaisema
Karijoki	1	Karijoen kirkkoympäristö
Kauhajoki	1	Hämeenkaankaan- ja Kyrönkaankaantie
Kauhajoki	1	Hämes-Havusen umpipiha
Kauhajoki	1	Nummijärven kirkko
Kauhava (Ylihärmä)	1	Ylihärmän kirkonseutu
Kauhava (Alahärmä)	1	Alahärmän kirkonseutu
Kauhava (Alahärmä)	1	Kantolan kylän raitiasutus
Kauhava (Alahärmä)	1	Voltin kylän raitiasutus ja Mattilan silta
Kauhava (Kauhava)	1	Kauhavan ilmasotakoulu
Kauhava (Kauhava)	1	Sippolanmäen taloryhmä
Kauhava (Kauhava)	1	Kantolan kylän raitiasutus
Kuortane	1	Kuortaneen kirkko ja kirkonseutu
Kuortane	1	Kuortaneen pohjalaistalot
Kuortane	1	Ruonan kylä ja Haapaniemen pappila
Kurikka (Jalasjärvi)	1	Jalasjärven kirkkoympäristö
Kurikka (Jalasjärvi)	1	Luopajarven kyläasutus
Kurikka (Kurikka)	1	Panttilan kylä ja Kurikan lakkitehdas
Kurikka (Kurikka)	1	Sarvjoen Riskun talo
Lappajärvi	1	Lappajärven Kirkkoniemi
Lappajärvi	1	Ylipään kylä
Lapua	1	Lapuan Patruunatehdas
Lapua	1	Lapuan rautatieasema
Lapua	1	Lapuan tuomiokirkko ympäristöineen
Seinäjoki	1	Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin talo
Seinäjoki	1	Seinäjoen Aalto-keskus
Seinäjoki	1	Seinäjoen rautatieasema-alue
Seinäjoki	1	Seinäjokivarren kyläasutus
Seinäjoki	1	Törnävän ruukinkartanon alue
Seinäjoki	1	Törnävän sairaala ja Seinäjoen keskussairaala
Seinäjoki	1	Valtion viljavarasto
Seinäjoki (Ylistaro)	1	Ylistaron kirkko
Seinäjoki (Nurmo)	1	Nurmon kirkonseutu
Soini	1	Pesolan mäen taloryhmä
Teuva	1	Teuvan umpipihaisten talonpoikaistalot
Vimpeli	1	Vimpelin kirkko ja kirkonseutu
Ähtäri	1	Inhan rautatieasema
Ähtäri	1	Inhan ruukkiyhdykskunta
Ähtäri	1	Myllymäen rautatieasema ja asemanseudun kauppa- ja liikerakennukset
Ähtäri	1	Tuomarniemen metsäopisto
Ähtäri	1	Vääräkosken kartonkitehdas
Ähtäri	1	Ähtärin kirkonseutu

56

4. Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

- Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnin (1992) 2016 julkaistussa päivitysehdotuksessa maisema-alueuettelo on pysynyt ennallaan.
 - 102. Hyypänjokilaakso; Kauhajoki
 - 103. Luopajärvi; Jalasjärvi
 - 104. Ilmajoen Alajoki; Ilmajoki, Seinäjoki, Nurmo
 - 105. Kuortaneenjärven kulttuurimaisemat; Kuortane
 - 106. Lehtimäen mäliasutus; Lehtimäki
 - 108. Kyrönjokilaakso; Mustasaari, Vähäkyrö, Isokyrö, Ylistaro
 - 111. Lapuan - Kauhavan Alajoki; Lapua, Kauhava, Ylihärmä, Alahärmä
 - *42. Ähtärin reitin kulttuurimaisemat; Ähtäri (, Virrat)

Kartta: Valtioneuvosto, ymparisto.fi

Pohjakartta: MML lupa nro 7/MYY/05.

Ote ja Etelä-Pohjanmaan korostaminen: Saatsi arkkitehdit.

